

STANDARDELE INTERNAȚIONALE ȘI LEGISLAȚIA REPUBLICII
MOLDOVA PRIVIND APLICAREA FORȚEI FIZICE ȘI A MIJLOACELOR
SPECIALE ÎN SISTEMUL PENITENCIAR. ANALIZĂ COMPARATIVĂ¹

STELA BOTNARU*,
VERONICA CHEPTENE**

ABSTRACT

INTERNATIONAL STANDARDS AND MOLDOVAN LEGISLATION ON THE APPLICATION
OF PHYSICAL FORCE AND SPECIAL MEANS IN THE PENITENTIARY SYSTEM.
A COMPARATIVE ANALYSIS

As an exceptional measure, police and prison system employees may use physical force and special means against persons in state custody only in cases directly mentioned in the universal, regional standards and national regulations. The primary and secondary legislation of the Republic of Moldova regulates more cases when police and prison system employees have the right to use force than international standards, a contradiction being present between the international standards and the national legislation. In this study, we aim to analyze the regulation of cases, principles, and procedures for the use of physical force and special means to detainees, as well as to elaborate the recommendations to the relevant authorities to reduce the number of cases of using physical force onto persons in custody of the State. In addition, we have analyzed the specific aspects of international and national regulations regarding the application of physical force and special means against women, pregnant women and women held in prison alongside with their children.

Keywords: physical force, special means, detainee, human rights, universal standards.

¹ Articolul este elaborat în cadrul subprogramului de cercetare: 01.05.01 *Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice*, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

* PhD in Law, Associate Professor, Faculty of Law, Moldova State University, e-mail address: stela.botnaru@usm.md. ORCID ID: 0000-0002-9739-4338.

** Scientific researcher, PhD student, Institute of Legal, Political and Sociological Research Moldova State University, e-mail address: veronicapozneacova@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0762-5049>.

INTRODUCERE

Sistemul penitenciar al Republicii Moldova cuprinde 17 instituții penitenciare din cadrul Administrației Naționale a Penitenciarelor², din subordinea Ministerului Justiției. În conformitate cu prevederile art. 11 alin. (1), (2) din Legea nr. 300/2017 cu privire la sistemul administrației penitenciare, *„Instituțiile penitenciare sunt organele care asigură executarea pedepselor de către persoanele condamnate la închisoare sau la detențiune pe viață, precum și detenția provizorie a persoanelor față de care a fost aplicată măsura arestului preventiv sau sancțiunea arestului contravențional. Instituțiile penitenciare sunt: a. penitenciarele de tip deschis; b. penitenciarele de tip semiînchis; c. penitenciarele de tip închis; d. centrele de detenție pentru minori și tineri; e. penitenciarele pentru femei; f. casele de arest; g. spitalele penitenciare”*³. Din cele 17 penitenciare, trei sunt de tip semiînchis, șase de tip închis, unul este destinat minorilor, unul este pentru femei, unul este spital-penitenciar, iar cinci dintre ele sunt izolatoare de urmărire penală⁴.

Această clasificare a penitenciarelor după tipul regimului de deținere (deschis, semiînchis, închis), precum și existența unor unități specializate, precum centrele de detenție pentru minori și tineri, penitenciarele pentru femei sau spitalele penitenciare, subliniază efortul legislativ de a adapta regimul de detenție la nevoile individualizate ale fiecărei categorii de persoane private de libertate. Această abordare este în concordanță cu principiile internaționale privind tratamentul diferențiat și nediscriminarea în penitenciare, conform normelor de protecție a drepturilor omului.

Faptul că instituțiile penitenciare includ spitalul penitenciar reflectă o abordare holistică asupra sistemului penitenciar în care nu doar securitatea, ci și reabilitarea, tratamentul și respectarea drepturilor fundamentale ale omului joacă un rol esențial.

Totodată, divizarea sistemului penitenciar în penitenciare de tip deschis, semiînchis și închis evidențiază încercarea de a alinia gradul de restricție a libertății persoanelor condamnate la gravitatea infracțiunilor comise și la comportamentul acestora pe durata executării pedepsei. Prin aceasta, legislația moldovenească încearcă să creeze un echilibru între nevoia de securitate publică și procesul de reintegrare socială a deținuților.

Existența prevederilor respective ne conduce către concluzia că sistemul penitenciar din Republica Moldova este conceput nu doar pentru a îndeplini funcția de pedepsire, ci și pentru a asigura un tratament uman, conform normelor internaționale, în care se ține cont de vârsta, sexul și starea de sănătate a persoanelor private de libertate.

² Penitenciare/Subdiviziuni subordonate: online la adresa: <https://anp.gov.md/subdiviziuni-subordonate>.

³ Legea nr. 300/2017 cu privire la sistemul administrației penitenciare.

⁴ Consiliul pentru Prevenirea Torturii. Mecanismul Național de Prevenire a Torturii, Raport Anual de Activitate 2022. Prevenirea torturii și altor pedepse ori tratamente cu cruzime, inumane sau degradante în Republica Moldova Chișinău, 2023 p. 15.

În conformitate cu legislația Republicii Moldova, mai multe categorii de persoane pot fi private de libertate și plasate în detenție. Aceste categorii sunt reglementate de Codul penal, Codul de procedură penală, Codul de executare și alte acte normative relevante.

Persoanele aflate în detenție preventivă (arest preventiv) sunt persoanele private de libertate temporar în baza unei hotărâri judecătorești, care sunt suspectate sau acuzate de comiterea unei infracțiuni. Arestul ca măsură preventivă este reglementat de către art. 175–186 Cod de procedură penală⁵. Persoanele plasate în arest preventiv sunt plasate în Izolatoarele de Detenție Preventivă (IDP) ale Inspectoratelor de Poliție (IP). Arestul preventiv se aplică pe o perioadă de până la 30 de zile, însă durata acestuia poate fi prelungită maxim până la 12 luni, pentru comiterea infracțiunilor grave sau deosebit de grave.

Persoanele condamnate definitiv sunt cele față de care a fost pronunțată o hotărâre judecătorească definitivă de condamnare, ceea ce înseamnă că toate căile ordinare de atac au fost epuizate sau termenul de exercitare a acestora a expirat. Condamnații respectivi sunt deținuți în penitenciare de diferite tipuri (închise, semiînchise, de tip deschis, pentru minori, pentru femei). În conformitate cu legislația Republicii Moldova, mai există o categorie de persoane aflate în detenție, și anume deținuți condamnați de prima instanță, dar care au contestat decizia și se află în faza apelului. Conform prevederilor art. 408 Cod de procedura penală, „Apelul declarat în termen este suspensiv de executare atât în ce privește latura penală, cât și latura civilă, în afară de cazul când legea dispune altfel”⁶. Prin urmare, persoana condamnată de prima instanță, dar care a atacat sentința, nu este considerată condamnată definitiv, iar statutul său rămâne provizoriu până la soluționarea apelului. Persoanele respective pot fi deținute în penitenciar în baza sentinței primei instanțe, însă acestea beneficiază în continuare de prezumția de nevinovăție până la o decizie definitivă.

Termenul „preveniți” în legislația Republicii Moldova se referă la persoanele aflate în detenție preventivă, adică cele care sunt reținute sau arestate înainte de pronunțarea unei hotărâri judecătorești definitive.

Conform informațiilor prezentate de către Administrația Națională a Penitenciarelor⁷, la data de 1 ianuarie 2025 în sistem penitenciar erau deținuți 5 838 persoane, dintre care condamnate definitiv 4 716 persoane; arestate preventiv 436 și preveniți 686 persoane, cifră în creștere comparativ cu 1 ianuarie 2024, când în sistemul administrației penitenciare erau deținuți 5 695 de persoane, cifra fiind în descreștere cu 6,39% față de anul 2022, când la 1 ianuarie 2023 erau 6 084 persoane în detenție, (comparativ cu un număr de 6 396 în 2021), dintre care 5 042

⁵ Cod nr. 122 din 14.03.2003 Codul de Procedură Penală al Republicii Moldova. Publicat: 05.11.2013 în Monitorul Oficial nr. 248–251 art. 699 Modificat LP284 din 05.12.24, MO513-515/07.12.24 art. 710; în vigoare de la data 07.01.25

⁶ Ibidem.

⁷ Datele statistice prezentate de către ANP privind numărul de persoane seținute în sistem penitenciar în anul 2024.

de condamnați definitiv și 1 037 de preveniți. Statistica numărului total de deținuți indică o ușoară reducere a presiunii asupra sistemului penitenciar.

În conformitate cu pct. 65 a Hotărârii de Guvern nr. 583/2006 cu privire la aprobarea Statutului executării pedepsei de către condamnați, *„Indiferent de categoria penitenciarelor, condamnații execută pedeapsa în mod succesiv în trei regimuri de deținere: inițial, comun și de resocializare, iar condamnații la detențiune pe viață: inițial, comun și înlesnit. Particularitățile fiecărui regim de deținere sunt reglementate de Codul de executare”*⁸. Această progresie a regimurilor de detenție reflectă o abordare echilibrată și individualizată în privința pedepselor privative de libertate. Regimul inițial este, în general, cel mai restrictiv, având rolul de a impune disciplina și de a evalua comportamentul condamnatului. Regimul comun reprezintă o etapă intermediară, în care deținuții sunt expuși unor măsuri mai puțin restrictive, iar regimul de resocializare este gândit pentru a pregăti reintegrarea în societate, punând accent pe responsabilizare și reintegrare.

Implementarea acestor regimuri are drept scop resocializarea și reducerea riscului de apariție a recidivei, oferind condamnaților posibilitatea de a evolua manifestând un comportament adecvat și participând la activități educative sau de muncă. Acest model este în concordanță cu standardele internaționale privind tratamentul deținuților, precum Regulile Minime ale ONU pentru Tratatamentul Deținuților din 2015⁹, Pactul Internațional privind Drepturile Civile și Politice din 1966¹⁰, Convenția Europeană a Drepturilor Omului din 1950¹¹ (în continuare CEDO) și Jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului (în continuare CtEDO), Recomandarea (2006)2 a Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei privind regulile penitenciare europene¹², Regulile ONU privind Măsurile Non-privative de Libertate din 1990¹³ care recomandă un regim penitenciar orientat

⁸ Hotărâre de Guvern nr. 583 din 26.05.2006 cu privire la aprobarea Statutului executării pedepsei de către condamnați. Publicat: 16.06.2006 în Monitorul Oficial nr. 91–94 art. 676, *Versiune în vigoare din data 28.09.18 în baza modificărilor prin HG869 din 05.09.18, MO366-376/28.09.18 art. 966.*

⁹ Rezoluția adoptată de Adunarea Generală la 17 decembrie 2015 [privind raportul Comitetului Trei (A/70/490)] 70/175. Ansamblul de reguli minime ale Națiunilor Unite pentru tratamentul deținuților (Regulile Nelson Mandela).

¹⁰ Pact internațional nr. 31 din 16.12.1966 cu privire la drepturile civile și politice. Publicat: 30.12.1998 în Tratatate Internaționale nr. 1 art. 31. Adoptat și deschis spre semnare de Adunarea Generală a Națiunilor Unite la 16 decembrie 1966. Intrat în vigoare la 23 martie 1967, cf. art. 49, pentru dispozițiile cu excepția celor de la art. 41; la 28 martie pentru dispozițiile de la art. 41.

¹¹ Convenția europeană a Drepturilor Omului amendată de Protocoalele nr. 11, 14 și 15, completată de Protocolul adițional și de Protocoalele nr. 4, 6, 7, 12, 13 și 16.

¹² Recomandarea (2006)2 a Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei privind regulile penitenciare europene adoptată de Comitetul de Miniștri, la data de 11 ianuarie 2006, în timpul celei de a 952-a reuniuni a Miniștrilor Delegați.

¹³ Regulile minime standard ale Organizației Națiunilor Unite pentru măsurile neprivative de libertate (Regulile de la Tokyo). Adoptate prin Rezoluția Adunării Generale 45/110 din 14 decembrie 1990.

către reabilitare și reintegrare, nu doar izolare și pedepsire. În special, în Regulile Minime ale ONU pentru Tratatamentul Deținuților din 2015, Adunarea Generală a ONU „a subliniat că reabilitarea și reintegrarea socială a persoanelor private de libertate vor constitui scopuri esențiale ale sistemului de justiție penală, asigurând, în măsura posibilă, ca infractorii să ducă un mod de viață conform legii și să se auto-întrețină la întoarcere în societate”¹⁴. Totuși, succesul acestui sistem depinde de modul în care sunt aplicate și monitorizate aceste regimuri, precum și de accesul efectiv al condamnaților la programele de resocializare și de sprijinul oferit pentru reintegrare.

SANCTIUNI ȘI RECOMPENSE APLICATE ÎN SISTEMUL PENITENCIAR DIN REPUBLICA MOLDOVA

Referindu-ne la sistemul de sancțiuni și recompense, considerăm oportun să menționăm prevederile art. 246 alin. (2) Cod de executare¹⁵, în conformitate cu care pot fi aplicate următoarele sancțiuni: **a.** avertisment, ca prima măsură luată de administrația penitenciarului pentru abateri minore; **b.** suspendarea dreptului de a primi și/sau cumpăra bunuri, cu excepția celor necesare pentru igiena individuală, pe un termen de până la 30 de zile; **c.** suspendarea dreptului la o întrevvedere de lungă durată (imediat următoare); **d.** izolarea disciplinară: pentru femeia condamnată – pe un termen de până la 5 zile, pentru bărbatul condamnat – pe un termen de până la 10 zile, în acest caz deținutul poate fi izolat într-o celulă separată pentru o perioadă determinată, în funcție de gravitatea abaterii, ceea ce reprezintă una dintre cele mai severe sancțiuni disciplinare.

Cu referire la practica disciplinară, în 2023, au fost sancționați disciplinar cu transfer în regim inițial conform prevederilor art. 246 Cod de executare al Republicii Moldova 345 deținuți¹⁶. Pornind de la prevederile articolelor 249–251 din Codul de executare al Republicii Moldova și ale Hotărârii Guvernului nr. 869 din 05.09.2018, regimul inițial de detenție reprezintă prima etapă a executării pedepsei privative de libertate, stabilită în funcție de categoria penitenciarului indicată prin hotărârea instanței de judecată și în conformitate cu clasificarea infracțiunilor săvârșite de persoana condamnată. Acest regim este aplicat de la momentul intrării în penitenciar și are o durată determinată, specifică tipului de instituție penitenciară în care se execută pedeapsa, fiind parte integrantă a procesului de adaptare progresivă a condamnatului la regimul general de executare. Durata regimului inițial diferă în funcție de tipul penitenciarului: până la o lună – în

¹⁴ Rezoluția adoptată de Adunarea Generală la 17 decembrie 2015 [privind raportul Comitetului Trei (A/70/490)] 70/175. Ansamblul de reguli minime ale Națiunilor Unite pentru tratamentul deținuților (Regulile Nelson Mandela).

¹⁵ Cod nr. 443 din 24.12.2004 Codul De Executare Al Republicii Moldova. Publicat: 05.11.2010 în Monitorul Oficial nr. 214–220 art. 704.

penitenciar de tip deschis; până la trei luni – în penitenciar de tip semiînchis; până la șase luni – în penitenciar de tip închis.

De-a lungul anului 2023, conform datelor făcute publice prin raportul ANP privind activitatea sistemului administrației penitenciare pentru anul 2023, 217 deținuți au fost sancționați disciplinar cu transfer în regim inițial conform prevederilor art. 246 Cod de executare al Republicii Moldova. Cu referire la numărul de sancțiuni disciplinare aplicate condamnaților, constatăm o scădere comparativ cu anul anterior; în același timp, se află în scădere și numărul condamnaților care au comis abateri disciplinare. Astfel, total sancțiuni aplicate este de 4 498, în scădere cu 13,61% față de 2022 (5 110). Numărul de condamnați care au comis abateri – 2 369, în scădere cu aproximativ 6,42% față de 2022 (când fuseseră 2 521). Abateri nesancționate – 293, în creștere cu 4,44% față de 2022 (când fuseseră 280). Total stimulări aplicate – 1 676, în descreștere cu 36,23% față de 2022 (când fuseseră 2 162)¹⁷.

Tabelul nr. 1

Numărul de condamnați ce au comis abateri disciplinare în perioada 2021–2023

Numărul de condamnați ce au comis abateri			
Penitenciar	2021	2022	2023
1	162	214	58
2	113	104	127
3	189	311	365
4	595	624	524
5	188	215	308
6	466	603	462
7	271	211	190
8	58	141	75
9	315	217	163
10	112	108	162
11	324	546	446
12	161	95	64
13	751	435	543
15	290	363	289
16	117	100	93
17	345	476	430
18	335	247	209
Total	4 792	5 110	4 498

Sursa: Ministerul Justiției Administrația Națională a Penitenciarelor din Republica Moldova Raport privind activitatea sistemului administrației penitenciare pentru anul 2023, ianuarie 2024.

¹⁷ Ministerul Justiției Administrația Națională a Penitenciarelor din Republica Moldova, Raport privind activitatea sistemului administrației penitenciare pentru anul 2023, ianuarie 2024.

Recompensele au rolul de a încuraja un comportament pozitiv și participarea la programele de resocializare și muncă din cadrul penitenciarului. Art. 243 alin. (1) lit. **a.** Cod de executare¹⁸ prevede următoarele recompense: ridicarea înainte de termen a unei sancțiuni disciplinare; **b.** mențiune; **c.** permisiunea de a avea convorbiri telefonice suplimentare; **d.** suplimentarea dreptului de a primi colete, pachete cu provizii și banderole, adică colete împachetate în sigiliu de hârtie; **e.** suplimentarea dreptului la întrevederi de scurtă și de lungă durată. Sistemul de recompense este aplicat treptat, în funcție de comportamentul deținutului, progresul său în reabilitare și evaluarea riscului de recidivă.

Sistemul de recompense nu doar că ajută la menținerea disciplinei în penitenciar, dar joacă și un rol important în pregătirea deținuților pentru reintegrarea socială. Prin recompense precum convorbirile suplimentare și întrevederile cu familia, deținuții au ocazia să își păstreze legăturile sociale și emoționale, un factor esențial în reducerea riscului de recidivă. În special, este importantă implementarea unor politici sociale eficiente în activitatea de reeducare a persoanelor private de libertate și de reintegrare socială a acestora după executarea pedepsei. De asemenea, suspendarea dreptului de a participa la activități culturale, artistice și sportive sau de a presta o muncă nu contribuie la disciplinarea și reeducarea condamnatului, ci, dimpotrivă, aceste activități ar trebui să fie obligatorii pentru a sprijini procesul de reintegrare socială¹⁹.

SIGURANȚA DEȚINUȚILOR ȘI A PERSONALULUI DIN PENITENCIARE: TIPURI DE INCIDENTE ȘI MĂSURI DE INTERVENȚIE

Cu privire la asigurarea securității persoanelor aflate în custodia statului și la respectarea regimului de detenție în instituțiile penitenciare, este important de menționat că, pe parcursul anului 2022, structurile specializate ale Administrației Naționale a Penitenciarelor, împreună cu serviciile operative ale penitenciarelor, au desfășurat multiple intervenții în acest sens, printre care: percheziții, activități speciale, acțiuni de prevenire a introducerii obiectelor/substanțelor interzise, operațiuni de descoperire/curmare a infracțiunilor ce s-au pregătit/săvârșit în penitenciar²⁰.

¹⁸ Cod nr. 443 din 24.12.2004 Codul de Executare al Republicii Moldova. Publicat: 05.11.2010 în Monitorul Oficial nr. 214–220, art. 704.

¹⁹ Toader Toma. „Unele considerații privind reducerea riscului de recidivă în sistemul instituționalizat”. Acta Universitatis George Bacovia. Juridica 1: p. 99–120.

²⁰ Administrația Națională a Penitenciarelor din Republica Moldova, Raport privind activitatea sistemului administrației penitenciare pentru anul 2022, raportate în ianuarie 2023, p. 10; Administrația Națională a Penitenciarelor din Republica Moldova, Raport privind activitatea sistemului administrației penitenciare pentru anul 2023, raportate în ianuarie 2024, p. 9.

Tabelul nr. 2

Numărul perchezițiilor realizate în sistem penitenciar în perioada 2021–2023

Numărul perchezițiilor realizate în sistem penitenciar în perioada 2021–2023			
	2021	2022	2023
Percheziții planificate	5 176	7 291	7 425
Percheziții inopinate	6 931	7 811	5 162

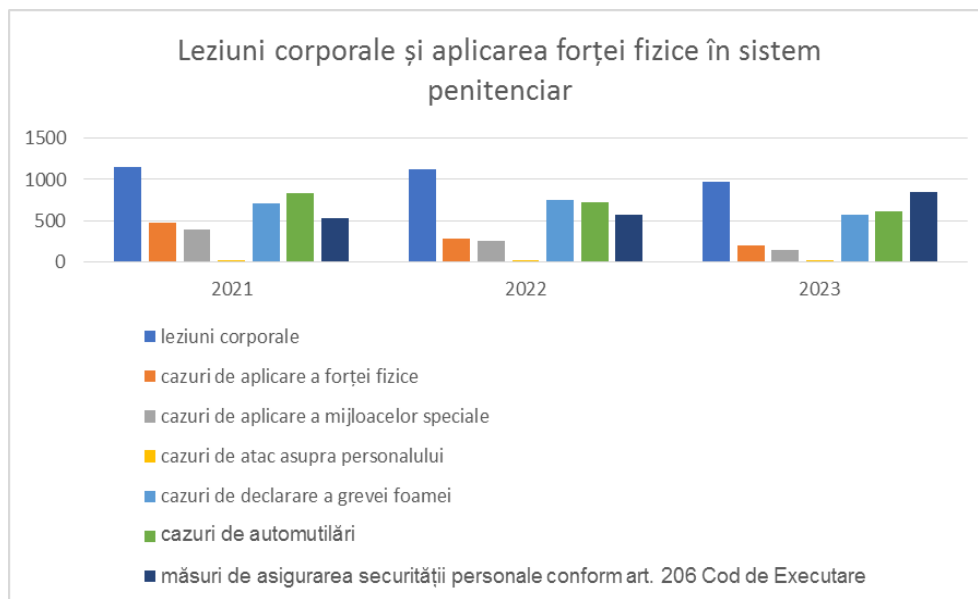
Sursa: Administrația Națională a Penitenciarelor din Republica Moldova, Raport privind activitatea sistemului administrației penitenciare pentru anul 2022, raportate în ianuarie 2023, p. 10; Administrația Națională a Penitenciarelor din Republica Moldova, Raport privind activitatea sistemului administrației penitenciare pentru anul 2023, raportate în ianuarie 2024, p. 9.

Analizând datele referitoare la aplicarea forței fizice și a mijloacelor speciale în sistemul penitenciar, observăm că, în anul 2023²¹, au fost înregistrate 193 de cazuri de aplicare a forței fizice și 148 de cazuri de aplicare a mijloacelor speciale asupra deținuților, comparativ cu anul 2022, când au fost înregistrate 279 de cazuri de aplicare a forței fizice și 253 de cazuri de aplicare a mijloacelor speciale, iar în anul 2021 – 475, respectiv 389 de cazuri. Se poate observa o scădere semnificativă a ambelor tipuri de incidente, care poate sugera posibila tendință de îmbunătățire a situației în ceea ce privește gestionarea conflictelor din sistemul penitenciar, aplicarea unor politici mai eficiente de prevenire a violenței, formarea adecvată a personalului și menținerea unui climat general de siguranță. Totuși, această concluzie are un caracter limitat, întrucât se bazează doar pe o comparație a datelor pe trei ani, ceea ce oferă o putere explicativă relativ redusă. Pentru confirmarea tendinței, ar fi necesară o analiză mai amplă, bazată pe un interval temporal extins și corelată cu alți factori de context.

Deși scăderea numărului de cazuri este semnificativă, rămâne totuși o problemă sistemică faptul că se mai raportează cazuri de aplicare a forței fizice și a mijloacelor speciale de către Administrația Națională a Penitenciarelor din Republica Moldova. Astfel, în pofida schimbărilor pozitive, utilizarea forței și a mijloacelor speciale rămâne a fi o practică frecventă în penitenciare, ceea ce poate indica o cultură organizațională, care favorizează intervenția fizică în locul unor soluții alternative, mai puțin intruzive.

În acest context subliniem faptul că aplicarea forței ar trebui să reprezinte o excepție, și nicidecum o regulă. Această viziune este esențială pentru protejarea drepturilor omului și pentru menținerea unui climat de respect și demnitate în rândul deținuților. Utilizarea frecventă a forței poate duce la deteriorarea relației dintre personalul penitenciar și deținuți, contribuind la un climat de neîncredere și frustrare, fapt ce ar avea la rândul său ca urmare un număr și mai mare de incidente violente.

²¹ Ministerul Justiției Administrația Națională a Penitenciarelor din Republica Moldova, Raport privind activitatea sistemului administrației penitenciare pentru anul 2023, ianuarie 2024.

Graficul nr. 1. Leziuni corporale și aplicarea forței fizice în sistem penitenciar în perioada 2021–2023.

Sursa: Ministerul Justiției Administrația Națională a Penitenciarelor din Republica Moldova, Raport privind activitatea sistemului administrației penitenciare pentru anul 2023, ianuarie 2024.

Pe considerentele de mai sus, susținem ideea că realizarea unei analize detaliate a regulilor de aplicare a forței fizice și a mijloacelor speciale este deosebit de importantă pentru reducerea numărului acestor cazuri. Aplicarea forței fizice și a mijloacelor speciale poate avea un impact direct asupra drepturilor fundamentale ale deținuților, inclusiv dreptul la viață, la integritate fizică și la tratament uman. O analiză detaliată ajută la identificarea abuzurilor și a practicilor inadecvate, permițând modificarea practicilor viciate. Monitorizarea și analiza cazurilor de aplicare a forței asigură responsabilitatea personalului penitenciar, prevenind abuzurile și promovând un climat de respect față de drepturile individuale.

În același timp, o analiză a incidentelor de aplicare a forței poate ajuta la identificarea cauzelor fundamentale ale conflictelor în penitenciare. Aceste cauze pot fi legate de condițiile de detenție, lipsa de personal sau programele inadecvate de reabilitare. În conformitate cu Raportul Anual al Avocatului Poporului privind respectarea drepturilor și libertăților omului în Republica Moldova în anul 2023: „cele mai înrădăcinate probleme rămân a fi: subcultura criminală, nesiguranța deținuților și angajaților, supraaglomerarea spațiilor, condițiile improprii de detenție, lipsa îngrijirilor medicale eficiente și a domeniului ocupațional. Totodată, actele de maltratare, hărțuire și intimidare persistă în mod semnificativ în rândul deținuților

din grupurile vulnerabile, îndeosebi din partea altor deținuți. Sistemul penitenciar se confruntă cu o criză de personal profesionist, educat și specializat, iar incidentele de violență între deținuți, atentatele împotriva integrității și protestele prin refuzul de hrană sunt în creștere”²². Totodată, efectuarea unei cercetări a aspectelor privind aplicarea forței fizice și a mijloacelor speciale reprezintă un suport teoretic pe baza căruia autoritățile pot dezvolta politici și strategii mai eficiente pentru a aborda problemele identificate și pentru a îmbunătăți condițiile de detenție, reducând necesitatea de aplicare a forței fizice.

O abordare bazată pe analiza și evaluarea practicilor de aplicare a forței contribuie la dezvoltarea unei culturi organizaționale care promovează soluții non-violente, atât pentru deținuți, cât și pentru personalul penitenciar, care poate contribui, la rândul ei, la a înțelege necesitatea organizării cursurilor de formare pentru personalul penitenciar. Aceasta poate include tehnici de de-escaladare, gestionarea stresului și comunicarea eficientă, ceea ce poate reduce necesitatea aplicării forței fizice.

În altă ordine de idei, menționăm că aplicarea sistemică și incorectă a forței fizice și a mijloacelor speciale poate fi calificată ca încălcând art. 3 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului. În perioada anilor 1997–2024, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a constatat 195 de violări (24%) ale articolului 3 din numărul total de 812 violări constatate în hotărârile contra Republicii Moldova în următoarele aspecte de rele tratamente: investigări defectuoase ale deceselor, violurilor, sancționări prea blânde pentru maltratări, neacordarea asistenței medicale adecvate deținuților, recurgerea nejustificată la alimentarea forțată, tratamentul psihiatric forțat dispus contrar legii, încătușare ilegală și nejustificată în afara celulei, neprotejarea de violență domestică, neprotejarea de violența codeținuților, compensație insuficientă pentru violarea articolului 3²³.

Hotărârile CtEDO reprezintă un izvor de drept și sunt obligatorii pentru executare, iar statul trebuie să implementeze măsuri de ordin legislativ, administrativ sau de altă natură, pentru a preveni încălcarea drepturilor omului în situații asemănătoare. În plus, prin hotărârile sale, Curtea interpretează Convenția și elaborează standarde minime, care urmează să fie respectate de către statele semnatare ale Convenției. Prin urmare, încălcarea art. 3 din Convenție rămâne a fi o problemă semnificativă pentru autoritățile Republicii Moldova, iar analiza standardelor internaționale și regionale privind regulile de aplicare a forței fizice și a mijloacelor speciale poate contribui la îmbunătățirea gradului de respectare a drepturilor persoanelor private de libertate.

²² Raport Anual al Avocatului Poporului privind respectarea drepturilor și libertăților omului în Republica Moldova în anul 2023, p. 108.

²³ Daniel Goinic, Carolina Bagrin, Republica Moldova la Curtea Europeană a Drepturilor Omului în anul 2024, p. 5.

METODOLOGIA CERCETĂRII

În cadrul cercetării urmează să realizăm următoarele **obiective**:

- a identifica standardele universale și regionale cu privire la aplicarea forței fizice și a mijloacelor speciale față de deținuți;
- a stabili particularitățile aplicării forței fizice și a mijloacelor speciale față de femeile deținute;
- a compara condițiile de aplicare a forței fizice și a mijloacelor speciale față de deținuți reglementate în standardele universale, regionale și legislația Republicii Moldova;
- a evalua gradul de transpunere a prevederilor standardelor internaționale în cadrul legislației naționale ale Republicii Moldova;
- a formula recomandări pentru soluționarea problemei aplicării sistematice a forței fizice și a mijloacelor speciale față de deținuți.

Întrebări de cercetare:

Prima întrebare din cadrul cercetării la care dorim să răspundem este: care sunt standardele internaționale universale și regionale privind aplicarea forței fizice și a mijloacelor speciale față de deținuți?

O altă întrebare importantă vizează un aspect specific al protecției deținuților: care sunt particularitățile privind aplicarea forței fizice și a mijloacelor speciale față de femeile deținute, reglementate de către standarde internaționale? Având în vedere vulnerabilitatea sporită a femeilor în detenție, această întrebare este esențială pentru a înțelege modul în care standardele internaționale acordă o protecție sporită femeilor deținute.

Aplicarea analizei comparative ne va permite să răspundem la întrebarea: care este gradul de transpunere a standardelor internaționale în legislația națională a Republicii Moldova?

Metodologia cercetării: constă în analiza comparativă a legislației naționale a Republicii Moldova cu standardele internaționale și regionale în domeniul drepturilor persoanelor private de libertate. În cadrul studiului am recurs la o abordare calitativă, concentrată pe analiza de conținut a documentelor legislative și normative. Am aplicat analiza ca metodă fundamentală de cercetare științifică, examinând modul în care aceste standarde reglementează aplicarea forței fizice și a mijloacelor speciale față de deținuți, inclusiv prin prisma reglementării excepției de aplicare a forței fizice și a mijloacelor speciale față de femeile deținute. În același timp, am determinat gradul de transpunere a standardelor internaționale în legislația națională a Republicii Moldova.

Corpusul analizat include prevederile standardelor internaționale, precum Convenția împotriva torturii și altor pedepse ori tratamente cu cruzime, inumane sau degradante (ONU); Regulile Standard Minime pentru Tratamentul Deținuților (Regulile Nelson Mandela); Convenția Europeană a Drepturilor Omului (CEDO);

Recomandările Comitetului European pentru Prevenirea Torturii (CPT) și analiza legislației naționale a Republicii Moldova, în special a prevederilor Codului de executare al Republicii Moldova, a Hotărârii de Guvern nr. 583/2006 cu privire la aprobarea Statutului executării pedepsei de către condamnați și Legea privind aplicarea forței fizice și a mijloacelor speciale nr. 218/2012.

Rezultatele cercetării: realitatea obiectivă ne-a demonstrat de foarte multe ori că există situații în cadrul cărora se recunoaște legal dreptul angajaților penitenciarului de a aplica forța față de deținuți. În sensul dat menționăm, în special, Regula 82 art. (1) din Regulile Nelson Mandela, în conformitate cu care *„Cadrele penitenciarului nu trebuie să utilizeze în raporturile lor cu deținuții forța, decât în caz de legitimă apărare, de tentativă de evadare sau de rezistență prin forță sau prin nemișcare la un ordin bazat pe legi sau regulamente. Cadrele penitenciarului care recurg la forță trebuie să limiteze folosirea acesteia la strictul necesar și să raporteze imediat incidentul directorului penitenciarului”*²⁴. Observăm că regula respectivă indică exhaustiv acele situații în care angajatul penitenciarului poate să recurgă la forță, și anume:

- În cazul unui atac violent din partea unui deținut, care este unul direct, imediat, material și real, ceea ce determină recurgerea la forță fizică în cadrul legitimei apărări;

- Existența unei tentative de evadare, când recurgerea la forță este absolut necesară pentru a împiedica persoana să evadeze din locul de detenție;

- Opunerea rezistenței prin forță sau nemișcare la ordinul angajatului penitenciarului. Forța aplicată trebuie să fie proporțională rezistenței deținutului, fiind evaluate vârsta, sexul persoanei, comportamentul, prezența obiectelor periculoase pentru viața și sănătatea lui sau a altor persoane, cât și alte circumstanțe de fapt. Angajații penitenciarului sunt obligați să raporteze toate incidentele de acest fel directorului penitenciarului și să documenteze cazurile de aplicare a forței față de deținuți.

Modul de folosire a forței față de persoanele deținute este reglementat de pct. 64 din Regulile Penitenciare Europene REC(2006)2, în conformitate cu care *„(1) Personalul din penitenciar nu va folosi forța împotriva deținuților decât în cazuri de legitimă apărare, tentativă de evadare, rezistență activă sau pasivă la un ordin și, în toate cazurile, ca ultim resort”*²⁵. Observăm că această abordare corespunde Regulilor Nelson Mandela, fiind inclusă o precizare foarte importantă. Forța fizică urmează să fie utilizată ca *ultimul mijloc*, în cazul în care celelalte măsuri mai puțin invazive și non-violente nu pot duce la menținerea ordinii și

²⁴ Resolution nr. 70/175 adopted by the General Assembly on 17 December 2015 [on the report of the Third Committee (A/70/490)]. United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules).

²⁵ Recomandarea Comitetului de Miniștri al statelor membre, referitoare la Regulile Penitenciare Europene REC(2006)2.

securității în penitenciar. În acest caz, angajații penitenciarului trebuie să estimeze pericolul real pe care îl prezintă condamnatul, pentru a stabili acțiunile care urmează a fi întreprinse în scopul curmării comportamentului ilegal sau violent al deținutului.

Conform pct. 64 alin. (2) „*Utilizarea forței trebuie să se efectueze la nivelul minim necesar și să fie impusă pentru o perioadă de timp cât mai scurtă posibil*”²⁶. În cadrul evaluării modului de aplicare a forței, trebuie să fie respectat cu strictețe principiul proporționalității, fără aplicarea forței excesive. La determinarea proporționalității se analizează: vârsta, agresivitatea, prezența bolii sau dizabilității severe, înarmarea sau prezența obiectelor periculoase, alte aspecte importante. În plus, este inadmisibilă aplicarea forței fizice după ce persoana nu prezintă semne de agresivitate și nu opune rezistență. Forța fizică și mijloacele speciale urmează să fie aplicate pe o perioadă cât mai scurtă cu putință, după care persoana urmează a fi examinată de către medic în vederea constatării prezenței vătămarilor corporale, documentarea acestora și acordarea ajutorului medical la necesitate.

În acest context, pct. 65 din Regulile Penitenciare Europene REC(2006)2 subliniază că „*Recurgerea la forță trebuie să fie reglementată prin proceduri speciale, în care să se precizeze inclusiv: a. diversele tipuri de recurgere la forță care pot fi folosite; b. situațiile în care se poate folosi fiecare tip de forță; c. membrii personalului împuterniciți să facă uz de diversele tipuri de forță; d. nivelul de autoritate ce trebuie solicitat înainte de folosirea forței; e. rapoartele care trebuie completate de fiecare dată când se recurge la folosirea forței*”²⁷. Prin urmare, legiuitorul trebuie să reglementeze diferite modalități de aplicare a forței fizice și a mijloacelor speciale, pentru a face posibilă aplicarea proporțională a acestora în funcție de fiecare situație în parte. În plus, trebuie să fie adoptate regulamente interne, care să determine modul de aplicare a forței fizice și a mijloacelor speciale, precum și situațiile în care acestea pot fi folosite. La nivelul instituției penitenciare trebuie să fie identificate persoanele responsabile pentru aplicarea diferitelor tipuri de forță. Mai mult decât atât, urmează să fie determinată procedura internă de aplicare a forței fizice și a mijloacelor speciale, acordul autorității competente, cât și procedura de raportare, care urmează obligatoriu după aplicarea forței fizice și a mijloacelor speciale. Documentarea fiecărui caz este importantă pentru prevenirea abuzurilor angajaților organelor de drept, a maltratărilor persoanelor deținute, a cazurilor nedocumentate a aplicării forței, cât și a imposibilității tragerii la răspundere penală a angajaților responsabili pentru comiterea acestor abuzuri.

În cadrul unor eventuale recurgeri la forță este foarte important să se dispună instruirea personalului cu privire la condițiile, modul și cazurile în care este justificată aplicarea forței. Conform pct. 66 „*Personalul care intră în contact direct*

²⁶ Ibidem.

²⁷ Recomandarea Comitetului de Miniștri al statelor membre, referitoare la Regulile Penitenciare Europene REC(2006)2.

*cu deținuții va fi instruit în tehnici care să ofere posibilitatea să-i constrângă pe deținuții agresivi, făcând uz minim de forță*²⁸. Instruirea trebuie să cuprindă diferite tehnici de aplicare a forței fizice, specificul aplicării fiecărui mijloc special în parte, modalitățile de aplicare a acestora pentru a nu cauza leziuni corporale deținuților. În plus, participarea la sesiuni de instruire este obligatorie pentru angajații împuterniciți să aplice forța fizică și mijloacele speciale. Instruirea la locul de muncă a angajaților sistemului penitenciar face parte din planul de lucru a acestora, se desfășoară la locul de muncă, de regulă, de două ori în timpul săptămânii, și include diferite subiecte, inclusiv tehnici de aplicare a forței fizice și a mijloacelor speciale.

Conform standardelor universale în domeniul drepturilor omului, mijloacele speciale de tip cătușe, cămăși de forță, alte instrumente de constrângere corporală pot fi aplicate doar în **situațiile limitativ prevăzute în Regula 47 din Regulile Nelson Mandela, Regulile Penitenciare Europene REC(2006)2, pct. 68 și anume:**

1. la transportarea persoanei, pentru a preveni evadarea acesteia, cu condiția ridicării lor după ce persoana este escortată la instanța de judecată sau la un alt loc de detenție, fiind aplicate după evaluarea obiectivă a riscului de evadare în fiecare caz în parte. Este importantă ridicarea mijloacelor speciale după ce persoana este escortată, pentru a micșora durata aplicării mijloacelor speciale, a preveni atitudinea discriminatorie în instanța de judecată, determinată de prezumția că mijloace speciale se aplică doar față de infractorii deosebit de periculoși, cât și aplicarea acestor mijloace cu titlu de excepție.

2. pentru prevenirea autovătămării, violenței sau distrugerii bunurilor instituției penitenciare. În cazul autovătămării, aplicarea mijloacelor speciale este determinată de obligația pozitivă a autorităților de a garanta și asigura sănătatea persoanelor private de libertate și preîntâmpina pericolul acestor acțiuni pentru viața și sănătatea persoanei deținute. Comportamentul violent determină aplicarea mijloacelor speciale pentru a preveni violența între codeținuți sau atentatele împotriva angajaților instituției penitenciare. Distrugerea bunurilor reprezintă o manifestare a comportamentului violent, iar aplicarea cătușelor în acest caz poate fi justificată prin evaluarea proporționalității aplicării mijloacelor speciale.

În cazul în care angajații instituției penitenciare sunt în prezența uneia dintre aceste două situații, aceștea sunt în drept să aplice mijloacele speciale, respectând principiile stipulate în Regula 48 alin. (1) din Regulile Nelson Mandela²⁹, printre care:

a. Principiul necesității, care se rezumă la aplicarea mijloacelor speciale doar în cazul în care formele de control mai puțin invazive sunt inefficiente, pentru a elimina riscurile asociate escortării fără aplicarea mijloacelor speciale sau în

²⁸ Ibidem.

²⁹ Resolution nr. 70/175 adopted by the General Assembly on 17 December 2015 [on the report of the Third Committee (A/70/490)]. United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules).

cazul în care manifestările violente ale unui deținut nu pot fi stopate fără aplicarea cătușelor;

b. Principiul proporționalității, în conformitate cu care metoda de constrângere trebuie să fie direct proporțională cu comportamentul persoanei care opune rezistență, fiind evaluate criterii precum vârstă, sex, prezența sau lipsa unei dizabilități, modul de opunere a rezistenței, prezența armei sau a altor obiecte periculoase, agresivitate etc. Modul de aplicare a mijloacelor speciale trebuie să fie cel mai puțin invaziv dintre cele disponibile. În cazul deplasărilor, proporționalitatea este evaluată în raport cu riscurile personale ale fiecărui condamnat în parte, cătușele nu trebuie să fie aplicate șablonat, de exemplu, față de toți condamnații pedepsiți cu detenția pe viață, calificați ca fiind deosebit de periculoși. Încălcarea principiului proporționalității poate fi calificată ca fiind tratament inuman și degradant și reprezintă încălcarea drepturilor persoanelor deținute;

c. Principiului aplicării mijloacelor speciale pe o perioadă cât mai scurtă posibil. Mijloacele speciale trebuie să fie folosite doar în timpul perioadei necesare și trebuie să fie ridicate cât mai curând posibil, după ce riscurile aferente deplasării fără aplicarea mijloacelor speciale sunt depășite. În cazul aplicării cătușelor la opunerea rezistenței de către persoana deținută, acestea se ridică imediat după ce persoana încetează să mai opună rezistență. Este inadmisibilă continuarea aplicării mijloacelor speciale după ce persoana s-a calmat și nu mai prezintă pericol pentru cei din jur.

Mijloacele speciale pot fi utilizate doar în ultimă instanță, atunci când **alte metode sunt inefficiente**. La folosirea mijloacelor speciale este obligatorie respectarea principiilor legalității, necesității și proporționalității. Autoritățile trebuie să identifice o abordare echilibrată, evaluând necesitatea aplicării forței fizice, mijloacelor speciale și armei de foc și obligația statului de a respecta demnitatea persoanelor deținute. Utilizarea mijloacelor speciale trebuie să fie reglementată și monitorizată cu atenție, din cauza riscului ridicat de umilire a persoanei, cauzare a durerii, depășire a principiului proporționalității, aplicare a torturii și al altor forme de maltratare sau daune potențiale ireversibile³⁰.

Atunci când este posibil, autoritățile trebuie să utilizeze metode de detensionare a situației, mediere și mecanisme alternative de soluționare a conflictelor [Regula 38 alin. (1) din Regulile Nelson Mandela]. Adoptarea conceptului securității dinamice ajută la prevenirea cazurilor care necesită aplicarea forței fizice, mijloacelor speciale sau armelor. **Într-o instituție penitenciară bine gestionată, personalul este capabil să identifice riscurile, printre care riscul de evadare, sinucidere sau o înclinație spre violență într-un stadiu incipient și să întreprindă măsuri în timp util**³¹.

³⁰ Ghid de punere în aplicare a regulilor Nelson Mandela Realizarea regulilor minime standard revizuite ale ONU privind tratamentul deținuților, 2018, p. 92.

³¹ Ibidem, p. 92.

Într-o instituție penitenciară bine gestionată, **utilizarea mijloacelor speciale trebuie să fie una excepțională** și să nu reprezinte o regulă. Utilizarea regulată și sistematică a mijloacelor speciale poate crea tensiune și neîncredere între personal și deținuți, evidențiind dezechilibrul de putere în locurile de detenție. Procedurile corecte și transparente de utilizare a forței permit deținuților să înțeleagă când și în ce circumstanțe pot fi utilizate mijloacele speciale. Este necesară identificarea alternativelor la utilizarea mijloacelor speciale mai umane și mai eficiente pe termen lung. Cel mai probabil, acestea vor contribui la crearea unei relații mai bune între personalul instituției penitenciare și deținuți³². Prin urmare, aplicarea frecventă a forței fizice și a mijloacelor speciale în sine pune sub semnul întrebării respectarea drepturilor persoanelor deținute, determinând folosirea acestora ca un instrument de intimidare și persecutare a deținuților. În plus, este imperativ necesară respectarea procedurilor operaționale reglementate prin legislația națională și regulamente interne. Transparența acestei proceduri reprezintă garanția respectării drepturilor omului, previne aplicarea mijloacelor speciale cu scopul de a constrânge anumite persoane și permite cunoașterea de către persoanele deținute a regulilor de aplicare a forței și a cazurilor concrete în care aceasta se aplică.

În conformitate cu pct. 15 din Principiile de bază de utilizare a forței și a armelor de foc de către angajații organelor de drept a ONU, „*Oamenii legii în relațiile lor cu persoanele aflate în custodia statului sau cele deținute nu folosesc forța, cu excepția cazurilor în care aplicarea acesteia este strict necesară pentru menținerea securității și ordinii într-o instituție corecțională sau când este prezentă amenințarea siguranței personale*”³³. Prin urmare, aplicarea forței reprezintă o excepție și se aplică doar în cazul în care prin aplicarea altor procedee mai puțin invazive nu poate fi menținută ordinea și securitatea în instituția penitenciară. O altă premisă pentru aplicarea forței fizice și a mijloacelor speciale reprezintă amenințarea reală pentru siguranța personală a colaboratorilor penitenciarului sau a colegilor de celulă (codeținuților).

Dreptul angajaților penitenciarului de a aplica forța fizică și mijloacele speciale față de deținuți este reglementat prin Regula 82 art. 1 din Regulile Nelson Mandela, în conformitate cu care „*Cadrele penitenciarului nu trebuie să utilizeze în raporturile lor cu deținuții forța, decât în caz de **legitimă apărare**, de **tentativă de evadare** sau de **rezistență prin forță sau pasivă** la cerințele legale ale angajaților penitenciarului. Cadrele penitenciarului care recurg la forță trebuie să limiteze folosirea acesteia la strictul necesar și să raporteze imediat incidentul*

³² Ibidem, p. 92.

³³ Principiile de bază privind utilizarea forței și a armelor de foc de către agenții de aplicare a legii, adoptate de cel de-al optulea Congres al Organizației Națiunilor Unite privind prevenirea criminalității și tratamentul infractorilor Havana, Cuba, 27 august – 7 septembrie 1990.

directorului penitenciarului”³⁴. Observăm că regula respectivă indică strict acele situații în care angajatul penitenciarului poate să recurgă la forță, și anume:

a. În cazul unui atac violent din partea unui deținut, obligatoriu se evaluează proporționalitatea aplicării forței fizice și a mijloacelor speciale, pornind de la diferite particularități ale persoanei printre care: sexul, vârsta, prezența dizabilității persoanei, agresivitate, prezența sau lipsa armelor de foc sau a armelor albe, comportamentul persoanei. În acest caz, pericolul determinat de către acțiunile persoanei trebuie să fie mai mare sau egal cu suferințele care ar putea fi determinate prin folosirea mijloacelor speciale și a armelor de foc. În acest caz, distrugerea unui bun nu poate fi calificată ca temei de aplicare a forței fizice și a mijloacelor speciale. În cazul prezenței unui atac, trebuie să fie evaluat pericolul real al acțiunilor condamnatului pentru viața și sănătatea angajatului instituției penitenciare. Cu titlu de exemplu, menționăm situația în care angajații de sex masculin instruiți în aplicarea forței fizice și a mijloacelor speciale au fost atacați de către o condamnată de sex feminin, care nu era înarmată. În acest caz, poate fi aplicată doar forța fizică, nu și mijloacele speciale. În circumstanțele date, comportamentul condamnatei din start nu poate fi calificat ca atac direct, imediat, material și real, fiind practic imposibilă cauzarea leziunilor corporale angajaților organelor de drept.

b. Prezența unei tentative de evadare, atunci când recurgerea la forță este absolut necesară pentru a împiedica persoana să evadeze din locul de detenție. În acest caz, pentru aplicarea forței fizice și a mijloacelor speciale trebuie să fie îndeplinite concomitent două premise:

- tentativă de evadare a persoanei legal deținute de la locul de detenție;
- imposibilitatea curmării tentativei de evadare prin alte modalități decât folosirea forței fizice și a mijloacelor speciale. În cazul în care este posibilă curmarea tentativei de evadare prin alte metode și mijloace, de exemplu, prin izolarea deținutului în încăpere, aplicarea forței fizice și a mijloacelor speciale nu poate fi calificată ca fiind legală și proporțională.

c. Opunerea rezistenței prin forță activă sau pasivă la ordinul angajatului penitenciarului. Pentru aceasta, trebuie să fie întrunite cumulativ trei premise:

- adresarea cerințelor legitime de către angajatul penitenciarului;
- dezacordul față de executarea acestor ordine;
- opunerea rezistenței pasive sau active față de angajatul sistemului penitenciar.

În acest caz menționăm că cerințele angajatului sistemului penitenciar trebuie să fie bazate pe obligațiile legale ale deținuților reglementate de actele naționale în vigoare. În plus, trebuie să fie examinat modul de opunere a rezistenței, specificul cerințelor angajatului și cauza neexecutării lor de către condamnat. În cazul în care

³⁴ Resolution nr. 70/175 adopted by the General Assembly on 17 December 2015 [on the report of the Third Committee (A/70/490)]. United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules).

sunt întrunite aceste premise, angajații sistemului penitenciar sunt în drept să aplice forța fizică și mijloacele speciale. Cu toate acestea, forța aplicată trebuie să fie proporțională rezistenței deținutului, fiind evaluate vârsta, sexul persoanei, comportamentul, prezența obiectelor periculoase pentru viața și sănătatea lui sau a altor persoane, cât și alte circumstanțe de fapt.

În conformitate cu art. 4 alin. (4) din Legea nr. 218 din 19.10.2012 privind modul de aplicare a forței fizice, a mijloacelor speciale și a armelor de foc: „În toate cazurile când aplicarea forței fizice, a mijloacelor speciale ori a armelor de foc nu poate fi evitată, subiecții legii sunt obligați:

- să comunice imediat conducătorului lor direct despre toate cazurile de aplicare a forței fizice, a mijloacelor speciale ori a armelor de foc;

- în caz de rănire sau de deces al persoanei ca urmare a aplicării forței fizice, a mijloacelor speciale ori a armei de foc, să informeze personal sau prin intermediul conducătorului lor direct organul de poliție ori, după caz, procurorul în a cărui rază de jurisdicție a fost aplicată forța fizică, mijloacele speciale sau arma de foc;

- în caz de aplicare a armelor de foc, să întreprindă acțiunile posibile pentru a asigura păstrarea probelor și a stabili identitatea martorilor oculari ai evenimentului”. Art. 4 alin. (5) din Legea nr. 218 din 19.10.2012 prevede: „În cazurile specificate la alin. (4) lit., subiectul legii va depune personal, în termen de cel mult 24 de ore, un raport în scris organului de poliție sau procurorului în a cărui rază de jurisdicție a fost aplicată forța fizică, mijloacele speciale sau arma de foc”³⁵.

Prin urmare, angajații penitenciarului sunt obligați să raporteze toate incidentele directorului penitenciarului și să documenteze cazurile respective, fiind informat procurorul din procuratura teritorială pentru verificarea legalității aplicării forței față de deținuți. Introducerea procedurii de raportare este dictată de cerințele transparenței aplicării forței fizice, necesitatea instituirii unui control dublu la nivelul instituției penitenciare și a procuraturii, prezența controlului ca măsură pentru prevenirea abuzului angajaților instituției penitenciare și aplicarea forței fizice ca instrument de intimidare. În practică, ca urmare a analizei documentelor interne recepționate de către Oficiul Avocatului Poporului în perioada 2021–2022, care se referă la aplicarea forței fizice și a mijloacelor speciale față de femei, constatăm că controlul la nivelul instituției penitenciare rămâne unul inefficient din cauza colegialității angajaților instituției penitenciare, prezentării informației în modalitate favorabilă pentru angajați și lipsei unei sancționări în cazul aplicării forței în mod abuziv. Controlul de către procuror este unul inefficient, din cauza acceptării versiunii angajaților instituției penitenciare, refuzul șablonat de pornire a urmăririi penale, în care nu sunt indicate circumstanțele de fapt și nici cauzele

³⁵ LEGEA nr. 218 din 19.10.2012 privind modul de aplicare a forței fizice, a mijloacelor speciale și a armelor de foc. Publicat: 14.12.2012 în Monitorul Oficial, nr. 254–262 art. 836.

refuzului, cât și tergiversarea în acumularea probelor în cadrul examinării plângerilor de aplicare a torturii, tratamentului inuman și degradant.

APLICAREA FORȚEI FIZICE ȘI A MIJLOACELOR SPECIALE FAȚĂ DE DEȚINUȚI ÎN STANDARDELE REGIONALE

Regula 64 din Regulile Penitenciare Europene reglementează modul de folosire a forței de către personalul penitenciarului. În regula respectivă sunt menționate expres și limitativ situațiile în care angajații instituției penitenciare sunt în drept să aplice forța fizică, și anume: de legitimă apărare, tentativă de evadare, rezistență activă sau pasivă la un ordin. Este reiterată importanța respectării gradualității, forța fiind aplicată ca ultim resort. Conform Regulii 64 alin. (2) *„Utilizarea forței trebuie să se efectueze la nivelul minim necesar și să fie impusă pentru o perioadă de timp cât mai scurt posibil”*, proporționalitatea aplicării forței fizice fiind un principiu de bază³⁶.

Regulile Penitenciare Europene reglementează, în Regula 65, obligația pozitivă a statului de a reglementa în legislația internă modul de aplicare a forței, fiind stipulate următoarele aspecte: *„a. diversele tipuri de recurgere la forță, care pot fi folosite; b. situațiile în care se poate folosi fiecare tip de forță; c. membrii personalului împuterniciți să facă uz de diversele tipuri de forță; d. nivelul de autoritate ce trebuie solicitat înainte de folosirea forței; e. rapoartele care trebuie completate de fiecare dată când se recurge la folosirea forței”*³⁷. În acest caz, statul urmează să reglementeze tipurile de forță și mijloacele speciale, care pot fi folosite de către angajații instituțiilor penitenciare, modul de folosire a forței, cazurile și circumstanțele în care se aplică diferite tipuri de forță cu exemplificare, membrii personalului care au dreptul să aplice forța cu determinarea gradului, funcției, calificării, stagiului de muncă, instruirii profesionale, necesitatea solicitării acordului pentru aplicarea forței, modalitatea de raportare a incidentelor, cât și autoritatea responsabilă pentru examinarea modului de aplicare a forței în cazuri concrete.

O altă obligație pozitivă a statului stipulată în standardele universale și regionale se referă la obligația instruirii angajaților organelor de drept cu privire la modul de aplicare a forței și a mijloacelor speciale. Astfel, Regula 66 stabilește: *„Personalul care intră în contact direct cu deținuții va fi instruit în tehnici care să ofere posibilitatea sa-i constrângă pe deținuții agresivi, făcând uz minim de forță”*³⁸. În acest caz, angajații trebuie, pe de o parte, să curme cât mai curând posibil acțiunile ilegale a deținutului agresiv, care pun în pericol securitatea

³⁶ Recomandarea Comitetului de Miniștri al statelor membre, referitoare la Regulile Penitenciare Europene REC(2006)2.

³⁷ Ibidem.

³⁸ Recomandarea Comitetului de Miniștri al statelor membre, referitoare la Regulile Penitenciare Europene REC(2006)2.

codeținuților, a angajaților, atentează la integritatea personală a acestora, iar, pe de altă parte, să folosească forța fizică minim, în raport cu situația. Importanța instruirii se manifestă prin informarea angajaților penitenciarului despre cele mai puțin invazive modalități de aplicare a forței fizice și a mijloacelor speciale, evaluarea proporționalității și gradualității aplicării forței, procedurile operaționale care urmează să fie respectate după aplicarea acestora, obligativitatea examinării medicale a persoanei față de care a fost aplicată forța fizică și acordarea primului ajutor medical la necesitate.

Regulile Penitenciare Europene în Regula 68 introduc o interdicție expresă cu privire la „folosirea lanțurilor și a obiectelor din fier”³⁹. Această interdicție este determinată de obligația angajaților de a respecta demnitatea persoanelor condamnate, inclusiv în procesul folosirii mijloacelor de constrângere, care nu trebuie să fie aplicate pentru a pedepsi sau intimida condamnatul. Aceste obiecte au fost recunoscute de către comunitatea internațională ca fiind ineficiente în scopul garantării siguranței în instituția penitenciară și deosebit de periculoase pentru viața și sănătatea persoanelor deținute. Mai mult, se atestă existența unui pericol sporit în cazul folosirii lanțurilor pentru maltratarea persoanelor private de libertate, ceea ce a determinat restricții în circuitul civil pentru aceste obiecte.

Alin. (2) din Regula 68 reglementează expres situațiile în care pot fi folosite mijloace de constrângere precum „cătușele, cămășile de forță și alte instrumente de constrângere corporală” și anume: „**a.** dacă este necesar, ca măsură de precauție împotriva evadării pe perioada transferului, cu condiția să fie îndepărtate atunci când deținutul apare în fața unei autorități judiciare sau administrative, în cazul în care acea autoritate nu decide contrariul; **b.** la ordinul directorului, dacă alte metode de control eșuează, pentru a proteja deținutul împotriva autorăririi, pentru a-i proteja pe ceilalți sau pentru a preveni daunele aduse proprietății; se prevede ca în astfel de cazuri directorul să informeze imediat medicul și să raporteze cazul unei autorități penitenciare superioare”⁴⁰. Cazurile menționate în Regula 68 corespund cu standardele universale, fiind menționat scopul prevenirii evadării în timpul escortării deținutului, autovătămării, violenței și distrugerii bunurilor.

Prin urmare, angajații instituției penitenciare sunt în drept să folosească instrumente de constrângere corporală în cazul transferului deținutului după evaluarea riscurilor personale ale fiecărui condamnat în parte, a prezenței tentativelor de evadare anterioare, a probabilității comiterii unei tentative de evadare, a pericolului social al deținutului, a infracțiunii comise, a sexului, vârstei și a altor factori relevanți. Cu toate acestea, standardele internaționale stabilesc o interdicție expresă de a aplica mijloacele de constrângere în timpul apariției condamnatului în fața autorității judiciare. Această interdicție este determinată de tendința de prevenire a creării unei viziuni predeterminate a judecătorului bazată pe gradul de pericol social sporit

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Ibidem.

al persoanei, care prin comportamentul său a determinat aplicarea cătușelor inclusiv în timpul judecării cauzei.

La aplicarea mijloacelor de constrângere în alte cazuri decât transfer, aceasta este justificată de automutilarea condamnatului, violența față de codeținuții sau angajații instituției penitenciare, cât și de distrugerea bunurilor penitenciarului. În cazul constatării prezenței acestor circumstanțe, angajații sunt în drept să aplice mijloacele speciale, atunci când alte metode de aplanare a conflictului sunt ineficiente. Chiar și în prezența acestor circumstanțe, *„mijloacele de constrângere nu vor fi aplicate o perioadă de timp mai lungă decât cea necesară”*⁴¹. Ca garanție la aplicarea mijloacelor speciale a fost instituită obligativitatea informării medicului, determinată de necesitatea supravegherii stării de sănătate a persoanei pe parcursul aplicării măsurilor de constrângere, acordarea ajutorului medical în cazul înrăutățirii stării de sănătate și necesitatea examinării medicale după ridicarea măsurilor de constrângere. Mai mult, în cazul aplicării mijloacelor speciale angajații sunt obligați să raporteze cazul autorității penitenciare pentru a preveni aplicarea tratamentului inuman și degradant de către autorități.

Statul este obligat să reglementeze *„modul de folosire a mijloacelor de constrângere”* în legislația națională. În special, urmează a fi adoptat cadrul legal, care reglementează regulile generale, principiile aplicării forței fizice și a mijloacelor speciale, angajații împuterniciți să aplice forța, procedura de raportare a acestor cazuri. În plus, la nivelul legislației secundare urmează să fie reglementate procedurile operaționale care urmează a fi respectate la aplicarea forței fizice, exemplificarea cazurilor în care aceasta urmează a fi aplicată, modul de evaluare a principiilor proporționalității și gradualității aplicării forței.

În conformitate cu standardele „Comitetului European pentru Prevenirea Torturii și a Tratamentelor sau Pedepselor Inumane sau Degradante (CPT), personalul închisorii va trebui, ocazional, să folosească forța pentru a controla deținuții și, în mod excepțional, s-ar putea să recurgă la instrumente de constrângere fizică. În mod clar, acestea reprezintă situații de risc major în măsura în care se referă la relele tratamente posibile asupra deținuților și ca atare necesită garanții specifice⁴². Aplicarea forței fizice trebuie să fie o excepție, iar personalul instituției penitenciare este în drept să recurgă la tehnici de constrângere în prezența circumstanțelor enunțate *supra*, cu respectarea garanțiilor și drepturilor persoanelor deținute. Transformarea aplicării forței fizice și a mijloacelor speciale într-o practică obișnuită poate fi calificată ca practică abuzivă, considerându-se că încalcă standardele internaționale și regionale.

CPT a menționat în cadrul celui de-al 11-lea Raport general, publicat în 2001, că un deținut împotriva căruia s-a folosit forța trebuie să aibă dreptul de a fi imediat

⁴¹ Recomandarea Comitetului de Miniștri al statelor membre, referitoare la Regulile Penitenciare Europene REC(2006)2.

⁴² Evoluția standardelor CPT cu privire la închisoare, Extras din cel de-al 11-lea Raport general, publicat în 2001.

examinat și, dacă este necesar, tratat de un medic. Această examinare trebuie realizată în afara audierii deținutului, preferabil fără să fie de față alt personal decât cel medical, iar rezultatele examinării (incluzând orice declarație relevantă a deținutului și concluziile doctorului) trebuie înregistrate oficial și puse la dispoziția deținutului⁴³. Din analiza noastră a raportului CPT a reieșit ca persoana față de care a fost aplicată forța fizică și mijloacele speciale trebuie să fie examinată medical, rezultatele fiind documentate clar și transparent. Importanța documentării rezultatelor se manifestă prin: **1.** posibilitatea adresării plângerii către administrația instituției penitenciare privind aplicarea abuzivă sau disproporționată a forței fizice și a mijloacelor speciale; **2.** riscul ridicat al aplicării relelor tratamente în cazul aplicării forței fizice, care poate fi prevenit în cazul respectării stricte a procedurii de documentare a acestor cazuri; **3.** posibilitatea folosirii rezultatelor examinării medicale ca probă în dosarul penal pornit pe baza aplicării relelor tratamente față de deținut; **4.** riscul prezenței vătămarilor corporale și necesitatea acordării asistenței medicale calificate. Deținutul trebuie să aibă acces la rezultatele examinării medicale, pentru a identifica acțiunile ulterioare, care urmează să fie întreprinse în cazul aplicării forței fizice în mod abuziv.

În aceste situații rare în care utilizarea instrumentelor de constrângere fizică este necesară, deținutul în cauză trebuie supravegheat constant și adecvat. Apoi, instrumentele de constrângere trebuie îndepărtate cât mai repede posibil; acestea nu trebuie niciodată aplicate sau aplicarea lor nu trebuie să fie prelungită ca pedeapsă. În sfârșit, trebuie ținut un registru care să conțină fiecare caz de utilizare a forței împotriva deținuților⁴⁴. Supravegherea deținutului este necesară pentru a stabili starea de sănătate a acestuia, a ridica mijloacele speciale la necesitate, cât și pentru a determina exact perioada calmării persoanei, pentru a preveni utilizarea abuzivă a mijloacelor speciale. Forța fizică și mijloacele speciale trebuie să fie aplicate doar în cazurile reglementate, iar aplicarea acestora față de deținuți sub formă de pedeapsă este interzisă expres. Documentarea tuturor cazurilor de aplicare a forței permite identificarea angajaților responsabili pentru încălcarea procedurilor operaționale interne, cât și determinarea cauzei vătămarilor corporale a persoanei deținute.

În conformitate cu standardele CPT, baza unui sistem penitenciar uman va fi întotdeauna un personal recrutat și format cu seriozitate, care să știe cum să adopte o atitudine corespunzătoare în relațiile cu deținuții și care să-și perceapă munca mai mult ca pe o vocație decât ca o simplă slujbă. Crearea unor relații pozitive cu deținuții trebuie să fie recunoscută ca trăsătură principală a acestei vocații. Profesionalismul personalului penitenciarelor presupune ca aceștia să fie capabili să trateze deținuții într-o manieră decentă și umană, în timp ce se acordă atenție problemelor de ordine și securitate. În această privință administrația penitenciarelor trebuie să încurajeze personalul să dea dovadă de o anumită încredere, pornind de

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Ibidem.

la ideea că deținuții sunt pregătiți să se comporte decent. Dezvoltarea relațiilor constructive și pozitive dintre personal și deținuți nu va reduce numai riscul reținerii, dar va intensifica securitatea fără să intensifice controlul. În schimb, va face ca munca personalului să fie mai răsplătită⁴⁵.

Din analiza noastră asupra standardelor în domeniu reiese că respectarea plenară a drepturilor persoanelor deținute se axează pe doi piloni de bază. În primul rând, este ideal ca angajații să nu aibă o părere negativă preconcepută despre comportamentul persoanelor deținute, bazată pe prezumția de vinovăție. În al doilea rând, personalul instituției penitenciare urmează să adopte o atitudine proactivă, în scopul creării de relații sănătoase și profesionale cu deținuții, care cu siguranță va determina încrederea și stima din partea persoanelor deținute. Deținuții nu trebuie să se teamă de persecutare sau aplicarea sancțiunilor, în cazul în care aceștia raportează abuzuri din partea codeținuților. Respectarea demnității umane trebuie să fie principiul călăuzitor în activitatea angajaților instituției penitenciare, în special în timpul aplicării forței fizice și a mijloacelor speciale.

Asigurarea relațiilor pozitive personal – deținuți va depinde, de asemenea, în mare măsură de prezența în orice moment a unui număr adecvat de personal în zonele de detenție și în locurile de activitate frecventate de către deținuți. Delegațiile CPT au constatat adesea că această cerință nu întotdeauna este respectată. Efectivele, în ansamblu scăzute ca număr de personal și/ sau ca sisteme specifice de prezență a personalului și care diminuează posibilitățile de contact direct cu deținuții, vor împiedica în mod cert dezvoltarea relațiilor pozitive. Într-un mod mai general ele creează un mediu care nu va oferi securitatea dorită nici personalului și nici deținuților⁴⁶. Prin urmare, prezența în instituția penitenciară a unui număr de personal suficient pentru a garanta securitatea și siguranța persoanelor deținute reprezintă o cerință imperativă a respectării drepturilor persoanelor condamnate, creării de relații pozitive între angajați și deținuți, cât și în scopul prevenirii violenței între codeținuți.

PARTICULARITĂȚILE APLICĂRII FORȚEI FIZICE ȘI A MIJLOACELOR SPECIALE FAȚĂ DE FEMEI

Comunitatea internațională acordă o atenție sporită tratamentului femeilor private de libertate în cadrul instituției penitenciare, dictat de vulnerabilitatea sporită a acestei categorii de deținuți în cadrul sistemului penitenciar, vulnerabilitate determinată de profilul femeilor deținute, care, de regulă, sunt victimele violenței în familie, violenței bazate pe gen, a violului și abuzului sexual și sunt deosebit de vulnerabile în cazul aplicării reținerii.

⁴⁵ Evoluția standardelor CPT cu privire la închisoare, Extras din cel de-al 11-lea Raport general, publicat în 2001.

⁴⁶ Ibidem.

Regula 31 din Regulile Organizației Națiunilor Unite pentru tratamentul deținuților-femei și măsurile non-privative pentru femeile-infractori (Regulile Bangkok) adoptate prin Rezoluția Adunării Generale 65/229 din 21 decembrie 2010 stabilesc obligația pozitivă a statului de a preveni aplicarea violenței față de femeile private de libertate: „Sunt elaborate și implementate principii și reguli clare privind conduita personalului din instituția de detenție, menite să asigure o protecție maximă a deținuților de orice violență, insulte și hărțuire sexuală bazată pe gen, în formă fizică sau verbală”⁴⁷. Articolul 31 din Regulile Bangkok recomandă elaborarea și respectarea unor principii și reguli clare privind conduita personalului din instituția penitenciară care vizează asigurarea unei protecții maxime a deținuților față de orice formă de violență, insulte și hărțuire sexuală pe bază de gen, în formă fizică sau verbală⁴⁸.

O atenție specială trebuie acordată interdicției aplicării mijloacelor speciale în timpul nașterii sau imediat după naștere. În conformitate cu Regula 48 alin. 2 din Regulile Nelson Mandela, „Mijloacele de constrângere niciodată nu vor fi aplicate față de femeie în timpul travaliului, nașterii și imediat după naștere”. Regula 24 din Regulile Bangkok instituie o interdicție expresă de aplicare a mijloacelor speciale față de femei înainte de naștere, în timpul nașterii și imediat după naștere. Cu toate acestea, uneori, CPT întâlnește cazuri când femei însărcinate sunt legate de paturi sau alte piese de mobilier sau încătușate în timpul examinărilor ginecologice și/sau al nașterii. O astfel de abordare este complet inacceptabilă și poate fi calificată drept tratament inuman și degradant. În aceste cazuri, trebuie să fie identificate alte mijloace de asigurare a securității⁴⁹. În special, se recomandă plasarea femeilor în saloane medicale cu reguli de securitate sporită, care reduc riscul de evadare a femeii imediat după naștere. Folosirea cătușelor și a mijloacelor speciale în aceste cazuri este inadmisibilă și contravine standardelor internaționale.

REGLEMENTAREA MODULUI DE APLICARE A FORȚEI FIZICE ȘI A MIJLOACELOR SPECIALE ÎN LEGISLAȚIA NAȚIONALĂ

În legislația națională, modul de aplicare a forței fizice și a mijloacelor speciale este reglementat prin Codul de Executare al Republicii Moldova, Statutul executării pedepsei de către condamnați și Legea privind aplicarea forței fizice și a mijloacelor speciale. Art. 223 Cod de Executare al RM reglementează modul de aplicare a forței fizice, a mijloacelor speciale și a armei de foc: „(1) În cazul opunerii de către condamnați a rezistenței, nesupunerii cerințelor legale și

⁴⁷ Resolution adopted by the General Assembly on 21 December 2010 [on the report of the Third Committee (A/65/457)] 65/229. United Nations Rules for the Treatment of Women Prisoners and Non-custodial Measures for Women Offenders (the Bangkok Rules).

⁴⁸ Ghid de punere în aplicare a regulilor Nelson Mandela Realizarea regulilor minime standard revizuite ale ONU privins tratamentul deținuților, 2018, p. 103.

⁴⁹ Extract from the 10th General Report of the CPT CPT/Inf(2000)13-part | Section: 5/6 | Date: 18/08/2000. Women deprived of their liberty / Ante natal and post natal care.

*întemeiate ale personalului sistemului administrației penitenciare, participării la tulburări de masă, luării de ostatici, atacării altor persoane sau săvârșirii unor alte acțiuni social-periculoase, în cazul evadării sau reținerii evadaților din penitenciar, precum și în scopul prevenirii pricinuirii de către condamnați celor din jur sau sie a unor daune, pot fi aplicate forța fizică, mijloacele speciale și arma de foc*⁵⁰. Legislația reglementează un șir de cazuri, în care angajații penitenciarului sunt în drept să recurgă la forță, care trebuie să fie strict proporțională cu comportamentul, vârsta, sexul persoanei, față de care se aplică forța. În special, art. 223 Cod de Executare al RM⁵¹ stabilește mai multe cazuri în care angajații organelor de drept pot aplica forța fizică, situații care depășesc standardele internaționale și regionale. Printre cazurile respective se enumără: rezistența, nesupunerea la cerințele legale și întemeiate ale personalului sistemului administrației penitenciare, tulburări de masă, luare de ostatici, atacarea altor persoane, tentativă de evadare, autovătămare. Standardele internaționale și regionale în domeniu nu menționează tulburările de masă și luarea de ostatici drept cazuri în care angajații organelor de drept pot aplica forța fizică și mijloacele speciale. Analiza noastră a relevat o inconsecvență între situațiile în care se acceptă aplicarea forței împotriva deținuților, ceea ce este determinat de faptul că tulburările de masă afectează în special puterea instituțiilor statului, iar luarea de ostatici este îndreptată împotriva codeținuților. În acest context, introducerea acestor cazuri este necesară pentru asigurarea securității în instituția penitenciară.

Orice aplicare a forței și a mijloacelor speciale trebuie să fie efectuată cu respectarea legislației în vigoare, fapt ce corespunde prevederilor art. 223 alin. (2) Cod de Executare al RM⁵², în conformitate cu care „*Funcționarul public cu statut special din sistemul administrației penitenciare este în drept să aplice forța fizică, mijloacele speciale și arma de foc în conformitate cu actele normative*”⁵³. Forța fizică și mijloacele speciale nu pot fi aplicate de alți subiecți decât cei cu statut special. În plus, funcționarii trebuie să treacă instruiți periodice, cu referire la tehnici și modalități de aplicare a forței, la proceduri mai puțin invazive, trebuie să se familiarizeze cu procedurile de raportare interne și să fie informați despre modul de acordare a primului ajutor medical.

Art. 223 alin. (4) Cod de Executare al RM⁵⁴ stabilește obligația examinării condamnatului după ce față de acesta a fost aplicată forța fizică și/sau mijloace speciale: „*În cazul aplicării față de condamnat a forței fizice, a mijloacelor*

⁵⁰ COD nr. 443 din 24.12.2004 Codul de executare al Republicii Moldova Publicat: 05.11.2010 în Monitorul Oficial nr. 214–220 art. 704 Modificat LP451 din 28.12.23, MO64-69/13.02.24 art.90; în vigoare 13.02.24.

⁵¹ Ibidem.

⁵² COD nr. 443 din 24.12.2004 Codul de executare al Republicii Moldova Publicat: 05.11.2010 în Monitorul Oficial, nr. 214–220 art. 704 Modificat LP451 din 28.12.23, MO64-69/13.02.24 art. 90; în vigoare 13.02.24.

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ Ibidem.

*speciale și/sau a armei de foc, condamnatul va fi supus, obligatoriu, examinării medicale, cu întocmirea actelor corespunzătoare*⁵⁵. Această regulă este instituită cu scopul documentării leziunilor corporale provocate deținutului și poate fi folosită ca probă în cadrul unui eventual proces penal, atunci când acțiunile angajaților penitenciarului se încadrează în prevederile art. 166¹ din Codul Penal, fiind calificate ca tortură, tratament inuman sau degradant. Este importantă documentarea corectă și corespunzătoare a leziunilor corporale provocate deținutului pentru acordarea ajutorului medical la necesitate, probarea vătămarilor corporale, evaluarea proporționalității aplicării forței și posibilitatea aplicării răspunderii disciplinare sau penale față de angajații care aplică forța fizică și mijloacele speciale în mod abuziv.

Normele speciale care reglementează condițiile aplicării forței se regăsesc în **Statutul executării pedepsei de către condamnați**, care reglementează procedura aplicării forței fizice și a mijloacelor speciale, în special faptul că acestea, de regulă, se aplică cu avertisment (pct. 207–208). Amintim în sensul dat și pct. 231 care stabilește faptul că *„în toate cazurile de aplicare a forței fizice și/sau a mijloacelor speciale față de deținuți, se întocmește un proces-verbal de aplicare a mijloacelor respective, care urmează a fi prezentat șefului penitenciarului, și se informează Administrația Națională a Penitenciarelor în cel mai scurt termen”*⁵⁶. Această regulă a fost instituită pentru a preveni apariția cazurilor nedocumentate de aplicare a forței fizice și a mijloacelor speciale, pentru a introduce procedura internă de control al respectării legislației în vigoare, al principiilor proporționalității, necesității, gradualității aplicării forței, pentru a disciplina angajații sistemului penitenciar și a preveni aplicarea forței în mod abuziv. Informarea Administrației Naționale a Penitenciarelor este obligatorie, în special pentru stabilirea tuturor circumstanțelor cauzei, atunci când există o bănuială rezonabilă că a fost încălcată procedura internă, iar forța a fost aplicată abuziv sau disproporționat, fapt care reprezintă temei pentru răspunderea disciplinară și, eventual, cea penală a angajaților.

În conformitate cu pct. 216, *„funcționarii publici cu statut special sistemului administrației penitenciare sunt în drept să aplice forța fizică și mijloacele speciale față de deținuți în următoarele cazuri: 1. pentru respingerea atacurilor deținuților asupra altor deținuți, personalului penitenciar, precum și asupra altor persoane; 2. pentru a elibera ostaticii, clădirile, încăperile, instalațiile, mijloacele de transport acaparate de deținuți; 3. pentru a reprima nesupunerea în grup și tulburările cu caracter de masă ale deținuților, care dezorganizează activitatea normală a penitenciarelor; 4. în timpul curmării neîndeplinirii intenționate a cerințelor legitime ale personalului penitenciar și ale altor persoane aflate în exercițiul funcțiunii; 5. pentru a curma evadările de sub pază sau de sub escortă ale*

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ Hotărârea de Guvern nr. 583 din 26.05.2006 cu privire la aprobarea Statutului executării pedepsei de către condamnați. Publicat: 16.06.2006 în Monitorul Oficial, nr. 91–94, art. 676. Versiune în vigoare din data 28.09.18 în baza modificărilor prin HG869 din 05.09.18, MO366-376/28.09.18 art. 966.

deținuților în locurile de detenție sau pe parcursul transferării; 6. în timpul căutării și reținerii deținuților care au evadat de sub pază; 7. în scopul stopării mijloacelor de transport; 8. în condițiile regimului juridic al stării excepționale”⁵⁷. Statutul executării pedepsei de către condamnați lărgeste lista cazurilor de aplicare a forței fizice și a mijloacelor speciale, care depășește cadrul legal național și prevederile Codului de executare, fiind introduse cauze precum: eliberarea de ostatici, clădiri și încăperi; reprimarea nesupunerilor în grup și a tulburărilor în masă; căutarea și reținerea deținuților care au evadat de sub pază; stoparea mijloacelor de transport și regimul stării excepționale. Lista cazurilor reglementate de legislația secundară depășește cele menționate în standardele universale și regionale, venind în contradicție cu ele.

Printre mijloacele speciale care pot fi aplicate de către angajați se numără (pct. 217 din Hotărârea Guvernului, nr. 583 din 26.05.2006 cu privire la aprobarea Statutului executării pedepsei de către condamnați⁵⁸): **a. mijloacele de apărare pasivă:** căști; haina (vesta) antiglonț; scuturi blindate și scuturi antișoc; apărători la mâini și picioare; măștile contra gazelor și respiratoare; alte mijloace de protecție, care nu sunt folosite pentru apărare activă, inclusiv îmbrăcăminte specială refractară; **b. mijloace de apărare activă:** bastoane speciale de cauciuc și plastic; cătușe; grenade de mână cu gaze; cartușe și grenade cu gaze; arme cu gaze; ambalaje cu aerosol; cartușe cu glonț de cauciuc sau plastic; plase speciale; arme electroșoc; câini de serviciu; aplicarea forței fizice; **c. mijloace auxiliare de asigurare a operațiilor speciale:** aparate cu raniță; grenade și dispozitive audiovizuale; dispozitive pentru stoparea forțată a transportului auto; coloranți speciali; cisterne auto de pompieri cu afet cu țevi; tehnică blindată; elicoptere. Din analiza proprie reiese că diferența substanțială dintre mijloacele de apărare pasivă și activă se rezumă la faptul că cele dintâi sunt folosite cu scopul protejării vieții și sănătății angajaților în timpul exercitării funcției, iar mijloacele de apărare activă sunt folosite pentru a curma acțiunile ilegale ale deținuților. Mijloacele auxiliare de asigurare a operațiilor speciale se aplică în cazul eliberării clădirilor, încăperilor, ostaticilor, reprimarea tulburărilor de masă etc.

În conformitate cu pct. 218 din Hotărârea Guvernului, nr. 583 din 26.05.2006 cu privire la aprobarea Statutului executării pedepsei de către condamnați⁵⁹, „tipul mijlocului special și intensitatea aplicării lui, alegerea procedeele de luptă în cazul aplicării forței fizice le stabilește funcționarul public cu statut special din sistemul administrației penitenciare în funcție de circumstanțe, de gravitatea și caracterul acțiunii (inacțiunii) respective. Mijloacele speciale și forța fizică se aplică până la momentul în care deținutul (persoanele care au inițiat atacul)

⁵⁷ Hotărârea de Guvern nr. 583 din 26.05.2006 cu privire la aprobarea Statutului executării pedepsei de către condamnați. Publicat: 16.06.2006 în Monitorul Oficial, nr. 91–94, art. 676 Versiune în vigoare din data 28.09.18 în baza modificărilor prin HG869 din 05.09.18, MO366-376/28.09.18 art. 966.

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ Ibidem.

*încetează se opună rezistență*⁶⁰. Pct. 229 prevede că „la alegerea procedeele de luptă, personalul penitenciar este obligat să ia în calcul situația creată, caracterul infracțiunii, gradul de pericolozitate și agresivitate al deținutului etc.”⁶¹. Printre criteriile de alegere a mijlocului special sunt menționate circumstanțele particulare ale fiecărui caz aparte, modul de opunere a rezistenței, perioada de timp rezonabilă în care acestea urmează a fi aplicate, caracterul infracțiunii comise de către deținut, gravitatea abaterii comise și agresivitatea persoanei care opune rezistența. Printre mijloacele speciale a căror aplicare este reglementată separat se numără aplicarea cătușelor (pct. 219–222) și folosirea bastoanelor de cauciuc (pct. 223–226).

Forța fizică și mijloacele speciale se aplică ca ultim resort, în cazul în care acțiunile ilegale ale deținutului nu pot fi stopate prin metode nonviolente. Această regulă se regăsește în prevederile pct. 227 din Statut, în conformitate cu care „Personalul penitenciar aplică forța fizică, inclusiv procedeele speciale de luptă, pentru curmarea acțiunilor nelegitime ale deținuților, pentru înfrângerea rezistenței opuse cerințelor legale, dacă metodele nonviolente nu asigură îndeplinirea obligațiilor ce le revin”⁶². Prin urmare, angajații penitenciarelor sunt obligați să depună eforturi pentru soluționarea nonviolentă a conflictului, de exemplu, să discute cu deținutul, să antreneze psihologul instituției în calitate de mediator pentru remedierea conflictului, să recurgă la tehnici psihologice de gestionare a conflictelor. Doar în cazul în care aceste procedee nu funcționează, angajatul urmează să evalueze oportunitatea, proporționalitatea, gradualitatea și necesitatea aplicării forței fizice și, după caz, a mijloacelor speciale, ceea ce corespunde prevederilor pct. 228: „În cazurile când aplicarea forței nu poate fi evitată, funcționarii publici cu statut special din sistemul administrației penitenciare sunt obligați să aprecieze intensitatea aplicării acesteia, astfel încât să aducă o daună cât mai mică sănătății deținuților, precum și să asigure acordarea asistenței medicale victimelor”⁶³. Astfel, menționăm că forța fizică și mijloacele speciale trebuie să fie aplicate astfel încât să cauzeze cât mai puține suferințe și vătămări corporale persoanei care opune rezistență. Angajații instituției penitenciare sunt obligați să acorde asistență medicală primară victimei și să cheme ajutor medical pentru acordarea asistenței medicale calificate.

Condițiile și modul de aplicare a forței fizice sunt reglementate de către **Legea privind aplicarea forței fizice și a mijloacelor speciale din 2012**⁶⁴. Unul

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ Ibidem.

⁶² Hotărârea de Guvern nr. 583 din 26.05.2006 cu privire la aprobarea Statutului executării pedepsei de către condamnați Publicat: 16.06.2006 în Monitorul Oficial, nr. 91–94, art. 676. *Versiune în vigoare din data 28.09.18 în baza modificărilor prin HG869 din 05.09.18, MO366-376/28.09.18 art. 966.*

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ Legea nr. 218 din 19.10.2012 privind modul de aplicare a forței fizice, a mijloacelor speciale și a armelor de foc. Publicat: 14.12.2012 în Monitorul Oficial, nr. 254–262 art. 836. *MODIFICAT LP161 din 16.06.22, MO201-207/08.07.22 art.367; în vigoare 08.07.22.*

dintre principiile de bază a acestei legi este principiul proporționalității, stipulat în art. 2. Esența principiului dat se rezumă la utilizarea de către subiecții legii a forței fizice, a mijloacelor speciale și a armelor de foc în așa mod încât această utilizare să fie **adecvată, necesară și corespunzătoare scopului urmărit**. Înainte de a recurge la forța fizică, angajatul penitenciarului trebuie să stabilească dacă aceasta într-adevăr este una necesară și situația nu poate fi remediată prin discuții cu condamnatul, mediere, recurgerea la tehnici psihologice de calmare a persoanei agresive. Forța fizică aplicată trebuie să fie corelată cu situația, comportamentul, vârsta, sexul și modul de opunere a rezistenței de către deținut. În plus, angajatul penitenciarului trebuie să determine cu ce scop acesta consideră necesară recurgerea la forță și să evalueze cum poate fi atins acest scop prin cauzarea unei minime dureri deținutului.

Art. 4 din legea menționată *supra* reglementează condițiile aplicării forței fizice, a mijloacelor speciale și a armelor de foc. În conformitate cu art. 4 alin. (1): „*Subiecții legii au dreptul să aplice forța fizică, mijloacele speciale și armele de foc în caz de legitimă apărare, în stare de extremă necesitate sau de reținere a persoanelor în condițiile și în situațiile prevăzute de prezenta lege*”⁶⁵. Observăm că legea reglementează trei situații în care poate fi aplicată forța fizică și mijloacele speciale, și anume: legitima apărare, extrema necesitate și reținerea infractorului. Pentru ca aplicarea forței fizice să fie calificată ca situație determinată de una dintre aceste trei cauze, trebuie să fie respectate condițiile prevăzute de art. 36–38 din Codul penal. Aplicarea forței fizice și a mijloacelor speciale va fi calificată ca una abuzivă, dacă această faptă nu se încadrează în cele trei cazuri reglementate expres de Codul penal al Republicii Moldova.

Subliniem că situațiile în care angajații din penitenciare sunt în drept să aplice forța reglementată prin Legea privind aplicarea forței fizice și a mijloacelor speciale diferă de cele menționate în Statutul executării pedepsei de către condamnați. Legislația secundară reglementează mai multe situații în care poate fi aplicată forța fizică și mijloacele speciale. Deosebirile substanțiale între: **1.** standardele universale și regionale; **2.** legislația primară; **3.** legislația secundară, care sunt în detrimentul persoanelor deținute trebuie să fie înlăturate prin reglementarea uniformă a cazurilor de aplicare a forței fizice și a mijloacelor speciale, pentru a preveni aplicarea acestora în mod abuziv. Teoretic, în cazul conflictului între prevederile Codului de executare, Legea privind aplicarea forței fizice și a mijloacelor speciale și Statutul executării pedepsei de către condamnați adoptat prin Hotărârea Guvernului, prevalează reglementării legale. Cu toate acestea, apare o întrebare logică: angajatul instituției penitenciare care aplică forța fizică în unul dintre cazurile care nu sunt menționate în Codul de executare sau Legea privind aplicarea forței fizice și a mijloacelor speciale, dar se regăsește în Statutul executării pedepsei de către condamnați, poate fi sancționat pentru aplicarea abuzivă a forței,

⁶⁵ Ibidem.

întrucât au fost încălcate prevederile legislației primare? În practică, răspunsul este nu. Angajații sunt ghidați de prevederile Regulamentelor interne, ale Hotărârii de Guvern și de legislația secundară. Prin urmare, în aceste cazuri angajații nu sunt sancționați disciplinar, practică în detrimentul persoanelor deținute. Recomandăm uniformizarea prevederilor legislației secundare cu cele primare, cât și a reglementărilor legale cu standardele internaționale și regionale în domeniu, pentru a preveni restrângerea drepturilor persoanelor deținute.

În altă ordine de idei, menționăm faptul că modul de realizare practică a principiul proporționalității este reglementat de art. 4 alin. (2): „*Aplicarea forței fizice, a mijloacelor speciale ori a armelor de foc, precum și intensitatea aplicării se determină de către subiectul legii în dependență de circumstanțele situației concrete, de tipul și gradul de pericol, precum și de caracteristicile individuale și identitatea persoanei împotriva căreia urmează a fi aplicate, cu respectarea principiului proporționalității*”⁶⁶. În acest context, angajatul urmează să aprecieze circumstanțele de fapt, evaluând gradul de pericol prezent, vârsta, sexul persoanei, prezența unei dizabilități fizice evidente, caracteristicile individuale a persoanei, care s-au manifestat pe parcursul executării pedepsei privative de libertate și reies din profilul personal al condamnatului, cât și alte aspecte, pentru a respecta principiul proporționalității.

Legislația în vigoare stabilește anumite condiții care urmează să fie respectate la aplicarea forței fizice și a mijloacelor speciale, care se regăsesc în art. 4 alin. (4) din legea specială. Observăm că forța fizică și mijloacele speciale pot fi aplicate doar în situații excepționale, când scopul determinat nu poate fi atins prin metode nonviolente. Caracterul de excepție al aplicării forței fizice și a mijloacelor speciale este subliniat de procedura complexă, care trebuie să fie respectată până și după recurgerea la forță. În special, persoana trebuie să fie avertizată despre intenția angajatului organului de drept să utilizeze forța, care trebuie să aprecieze toate circumstanțele de fapt pentru a aplica forța cu respectarea principiului proporționalității, să acorde primul ajutor victimei, să informeze conducătorul despre folosirea forței și să documenteze cazul respectiv.

RESTRICȚIILE PRIVIND APLICAREA FORȚEI FIZICE ȘI A MIJLOACELOR SPECIALE

Legea privind aplicarea forței fizice și a mijloacelor speciale stabilește anumite restricții la aplicarea forței fizice. În conformitate cu prevederile art. 6 alin. (1) „*Se va evita, pe cât este posibil, aplicarea forței fizice împotriva minorilor, în cazul când vârsta acestora este evidentă sau este cunoscută, împotriva femeilor, a persoanelor în etate și a persoanelor cu semne vizibile de invaliditate*”⁶⁷. Această

⁶⁶ Legea nr. 218 din 19.10.2012 privind modul de aplicare a forței fizice, a mijloacelor speciale și a armelor de foc. Publicat: 14.12.2012 în Monitorul Oficial, nr. 254–262 art. 836. MODIFICAT LP161 din 16.06.22, MO201-207/08.07.22 art.367; în vigoare 08.07.22.

⁶⁷ Ibidem.

interdicție este determinată de vulnerabilitatea sporită a acestor categorii de persoane, disproporționalitatea forței fizice, în cazul în care aceasta este aplicată de către bărbați, riscul ridicat de cauzare a vătămarilor corporale și a suferințelor excesive, pericolul diminuat al rezistenței persoanelor respective.

În practică, dezideratul neaplicării forței fizice și a mijloacelor speciale față de femei este încălcat grav. În anul 2022, OAP a primit informații despre opt (în anul 2021 chiar zece) cazuri de aplicare a forței fizice și a mijloacelor speciale față de femei, în penitenciarul nr. 7 Rusca. În șase cazuri forța a fost aplicată față de aceeași deținută. Printre motivele pentru care angajații au recurs la măsura excepțională menționăm: refuzul categoric de a intra în celulă; comportament agresiv; automutilare și tentativă de lovire a angajaților; comportament agresiv; atac asupra angajatului; intenția de autovătămare; deteriorarea bunurilor materiale și amenințarea cu răfuială. Ombudsmanul, analizând informațiile remise de Penitenciarul nr. 7 Rusca, a constatat cu regret că motivele recurgerii la uzul de forță față de femei au fost generate mai degrabă de incompetența angajaților de a gestiona conflictele, nefiind iminentă măsura excepțională⁶⁸. Această practică reprezintă un exemplu de aplicare a forței fizice și a mijloacelor speciale în mod abuziv față de o categorie vulnerabilă de persoane și urmează să fie eradicată. Numărul deținuților care rămân cu copii în Penitenciarul nr. 7 Rusca este foarte redus, înregistrându-se, în medie, doar o singură persoană pe an. Nu sunt disponibile date privind aplicarea unor sancțiuni disciplinare în cazul acestei categorii de deținute. De asemenea, nașterile nu au loc în incinta penitenciarului; femeile private de libertate nasc fie în Spitalul Penitenciar „Pruncul”, fie în spitale de stat.

CONCLUZII

Aplicarea forței fizice și a mijloacelor speciale în penitenciare trebuie să reprezinte o excepție reglementată strict în conformitate cu standardele internaționale și naționale pentru protecția drepturilor omului. Atât Regulile Nelson Mandela, cât și Regulile Penitenciare Europene stabilesc clar faptul că aplicarea forței fizice și a mijloacelor speciale asupra deținuților trebuie să fie limitată la cazurile în care este absolut necesar și să respecte principiul proporționalității. Principiile ONU privind utilizarea forței de către agenții organelor de drept subliniază că intervențiile trebuie să fie guvernate de legalitate, necesitate și proporționalitate, pentru a preveni abuzurile și tratamentele inumane.

Standardele stabilite de Comitetul European pentru Prevenirea Torturii (CTP) și Regulile Penitenciare Europene atrag atenția asupra monitorizării stricte a utilizării forței și a mijloacelor speciale, recomandând supravegherea constantă pentru a preveni abuzurile și aplicarea arbitrară a forței în penitenciare. În acest

⁶⁸ Raport privind respectarea drepturilor și libertăților omului în Republica Moldova pentru anul 2022. Oficiul Avocatului Poporului, p. 82.

sens, legislațiile naționale, inclusiv cea a Republicii Moldova, trebuie să fie aliniate acestor cerințe pentru a evita încălcările drepturilor deținuților.

Aplicarea forței asupra femeilor și a altor grupuri vulnerabile, cum sunt minorii, necesită o abordare diferită, conformă cu standardele internaționale. Legislația Republicii Moldova trebuie să implementeze o abordare diferențiată după genul deținuților (*gender based approach*), garantând protecția specială împotriva utilizării disproporționate a forței față de femei.

Deși legislația Republicii Moldova, prin Codul de Executare și Statutul executării pedepsei de către condamnați, prevede cadrul general pentru aplicarea forței și a mijloacelor speciale, implementarea practică a acestor reglementări rămâne o provocare. Numărul cazurilor de utilizare a forței fizice indică existența unor probleme sistemice, iar reglementările naționale necesită revizuirii pentru a clarifica și limita situațiile în care poate fi utilizată forța. Este necesară o monitorizare mai strictă a cazurilor de aplicare a forței fizice și a mijloacelor speciale, cât și reglementarea clară a sancțiunilor aplicate pentru încălcarea prevederilor legale.

Un element esențial pentru a asigura respectarea legislației în domeniul aplicării forței fizice și a mijloacelor speciale este formarea continuă a personalului penitenciar. Acesta trebuie instruit în tehnici de gestionare a conflictelor, de-escaladare și utilizarea proporțională a forței, în conformitate cu standardele internaționale. Supravegherea externă și mecanismele de monitorizare independente sunt esențiale pentru a garanta că utilizarea forței rămâne o excepție și este întotdeauna justificată.

RECOMANDĂRI

Pentru a diminua numărul cazurilor de aplicare a forței fizice și a mijloacelor speciale asupra deținuților, sunt necesare măsuri care vizează reglementarea procedurii și monitorizarea cazurilor de aplicare a forței fizice, cât și instruirea personalului din sistemul penitenciar, precum:

- Clarificarea strictă a circumstanțelor în care poate fi utilizată forța fizică și mijloacele speciale pentru a reduce aplicarea lor arbitrară;
- Introducerea unor reglementări mai detaliate privind proporționalitatea forței și a mijloacelor speciale, astfel încât acestea să fie utilizate doar ca ultimă soluție și în cazuri bine definite, conform principiului necesității și al proporționalității;
- Îmbunătățirea regimului de sancțiuni pentru personalul care abuzează de forță, inclusiv prin pedepse disciplinare și penale pentru cei care încalcă regulile;
- Implementarea programelor de formare profesională obligatorii pentru personalul din penitenciare cu privire la gestionarea situațiilor de criză și de-escaladare a conflictelor, utilizând metode non-violente și tehnici psihologice de comunicare;
- Implementarea programelor de formare profesională obligatorii privind standardele internaționale, cum ar fi Regulile Nelson Mandela și Regulile Penitenciare Europene, pentru a sensibiliza personalul cu privire la importanța respectării drepturilor deținuților;

- Implementarea instruirilor practice privind utilizarea forței într-un mod proporțional, centrate pe reducerea riscului de abuzuri;
- Analiza imparțială și independentă a cazurilor de aplicare a forței și a mijloacelor speciale;
- Implementarea unor metode alternative de gestionare a comportamentelor agresive, cum ar fi intervenții psihologice sau medierea conflictelor, pentru a evita necesitatea utilizării forței;
- Dezvoltarea programelor de reabilitare și consiliere pentru deținuți, care contribuie la reducerea comportamentului violent și, implicit, a necesității aplicării forței;
- Îmbunătățirea condițiilor de detenție și reducerea numărului populației penitenciare, ceea ce va determina reducerea comportamentelor conflictuale. În vederea îmbunătățirii și dezvoltării sectorului social în instituțiile de detenție, Guvernul Republicii Moldova a stabilit drept obiectiv prioritar construcția unui nou penitenciar în raza mun. Chișinău care să corespundă standardelor în domeniul drepturilor omului și Regulilor Penitenciare Europene, care ar conduce la ameliorarea condițiilor de detenție, precum și a condițiilor de muncă ale angajaților instituțiilor penitenciare;
- Colaborarea cu experți internaționali și organizațiile în domeniul drepturilor omului pentru a asigura că practicile din penitenciare sunt în concordanță cu standardele internaționale și pentru a implementa cele mai bune practici în domeniu;
- Limitarea accesului deținuților la obiecte periculoase, care pot fi folosite pentru autovătămare, de exemplu, aparate de ras, obiecte de sticlă etc.

RECOMANDĂRI ADRESATE ADMINISTRAȚIEI NAȚIONALE A PENITENCIARELOR

- Elaborarea planului de acțiuni în domeniul protecției mintale a deținuților;
- Elaborarea unei politici naționale axate pe acordarea asistenței psihologice și psihiatrice persoanelor deținute, care se axează pe asistența psihologică calitativă pe tot parcursul detenției.

BIBLIOGRAFIE

1. Cod nr. 443 din 24.12.2004 Codul de executare al Republicii Moldova. Publicat: 05.11.2010 în Monitorul Oficial, nr. 214–220, art. 704. *Modificat LP451 din 28.12.23, MO64-69/13.02.24 art. 90; în vigoare 13.02.24, disponibil online la adresa: CP443/2004 (legis.md).*
2. Evoluția standardelor CPT cu privire la închisoare, Extras din cel de-al 11-lea Raport general, publicat în 2001, disponibil online la adresa: 16806cd244 (coe.int).
3. Extract from the 10th General Report of the CPT CPT/Inf(2000)13-part | Section: 5/6 | Date: 18/08/2000 Women deprived of their liberty / Ante natal and post natal care, disponibil online la adresa: <https://hudoc.cpt.coe.int/eng?i=p-standards-inf-2000-13-part-en-5>.

4. Hotărâre de Guvern, nr. 583 din 26.05.2006 cu privire la aprobarea Statutului executării pedepsei de către condamnați. Publicat: 16-06-2006 în Monitorul Oficial, nr. 91–94, art. 676. *Versiune în vigoare din data 28.09.18 în baza modificărilor prin HG869 din 05.09.18, MO366-376/28.09.18 art. 966*, disponibilă online la adresa: HG583/2006 (legis.md).
5. Lege nr. 218 din 19.10.2012 privind modul de aplicare a forței fizice, a mijloacelor speciale și a armelor de foc. Publicat: 14.12.2012 în Monitorul Oficial, nr. 254–262 art. 836. *Modificat LP161 din 16.06.22, MO201-207/08.07.22 art. 367; în vigoare 08.07.22*, disponibilă online la adresa: LP218/2012 (legis.md).
6. Raport privind respectarea drepturilor și libertăților omului în Republica Moldova pentru anul 2022. Oficiul Avocatului Poporului, disponibil online la adresa: Raport-privind-respectarea-drepturilor-și-libertăților-omului-în-Republica-Moldova-pentru-Anul-2022.pdf (ombudsman.md) p. 82
7. Recomandarea Comitetului de Miniștri al statelor membre, referitoare la Regulile Penitenciare Europene REC(2006)2, disponibilă online la adresa: <https://rm.coe.int/16804c8d9a>.
8. Resolution adopted by the General Assembly on 21 December 2010 [on the report of the Third Committee (A/65/457)] 65/229. United Nations Rules for the Treatment of Women Prisoners and Non-custodial Measures for Women Offenders (the Bangkok Rules), disponibil online la adresa: Bangkok_Rules_ENG_22032015.pdf (unodc.org).
9. Resolution No. 70/175 adopted by the General Assembly on 17 December 2015 [on the report of the Third Committee (A/70/490)]. United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules), disponibil online la adresa: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n15/443/41/pdf/n1544341.pdf?token=TjVA1oMkEUIBzwe710&fe=true>.
10. Основные принципы применения силы и огнестрельного оружия должностными лицами по поддержанию правопорядка. Приняты восьмым Конгрессом ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями Гавана, Куба, 27 августа — 7 сентября 1990 года Principiile de bază privind utilizarea forței și a armelor de foc de către funcționarii însărcinați cu aplicarea legii. Adoptate de cel de-al Optulea Congres al ONU pentru prevenirea criminalității și tratamentul delincvenților, Havana, Cuba, 27 august – 7 septembrie 1990.
11. Руководство по Применению Правил Нельсона Манделы Выполнение Пересмотренных Минимальных Стандартных Правил ООН В Отношении Обращения С Заключенными/ Ghid de punere în aplicare a regulilor Nelson Mandela Realizarea regulilor minime standard revizuite ale ONU privins tratamentul deținuților, 2018, p. 92.
12. Penitenciare/Subdiviziuni subordonate, disponibil online la adresa: <https://anp.gov.md/subdiviziuni-subordonate>.
13. Legea nr. 300/2017 cu privire la sistemul administrației penitenciare, disponibil online la adresa: LP300/2017 (legis.md).
14. Consiliul pentru Prevenirea Torturii Mecanismul Național de Prevenire a Torturii, Raport Anual de Activitate 2022. Prevenirea torturii și altor pedepse ori tratamente cu cruzime, inumane sau degradante în Republica Moldova Chișinău, 2023, disponibil online la adresa: <https://ombudsman.md/post-document/consiliul-pentru-prevenirea-torturii-mecanismul-national-de-prevenire-a-torturii-raport-anual-de-activitate-2022/> p. 15.
15. Administrația Națională a Penitenciarelor din Republica Moldova, Raport privind activitatea sistemului administrației penitenciare pentru anul 2022 Ianuarie 2023, disponibil online la adresa: https://drive.google.com/file/d/1lwPQj2QaMNceE2_xb4LNq1H8qf9CbKH8/view?pli=1, p. 4.
16. Administrația Națională a Penitenciarelor din Republica Moldova Raport privind activitatea sistemului administrației penitenciare pentru anul 2023. Ianuarie 2024, disponibil online la adresa: <https://www.anp.gov.md/sites/default/files/DPAM/Bilant%2C%20rapoarte%20analitice/BILAN%C8%9A%202023.pdf>.
17. Hotărâre de Guvern, nr. 583 din 26.05.2006 cu privire la aprobarea Statutului executării pedepsei de către condamnați. Publicat: 16.06.2006 în Monitorul Oficial, nr. 91–94 art. 676. *Versiune în*

- vigoare din data 28.09.18 în baza modificărilor prin HG869 din 05.09.18, MO366-376/28.09.18 art. 966, disponibilă online la adresa: HG 583/2006 (legis.md).
18. Cod nr. 443 din 24.12.2004 Codul de executare al Republicii Moldova. Publicat: 05.11.2010 în Monitorul Oficial, Nr. 214–220 art. 704. Modificat LP214 din 31.07.24, MO355-357/15.08.24 art. 545; în vigoare 15.08.24, online la adresa: CE443/2004 (legis.md).
 19. Goinic D., Gribincea V., Violările constatate de CtEDO în privința Republicii Moldova 12 septembrie 1997 – 11 septembrie 2022. [online], disponibil online la adresa: VIOLĂRILE CONSTATATE DE CtEDO ÎN PRIVINȚA REPUBLICII MOLDOVA 12 septembrie 1997 – 11 septembrie 2022 (crjm.org).
 20. Cod nr. 122 din 14.03.2003 Codul de Procedură Penală al Republicii Moldova. Publicat: 05.11.2013 în Monitorul Oficial, nr. 248–251, art. 699. Modificat LP284 din 05.12.24, MO513-515/07.12.24 art. 710; în vigoare de la data 07.01.25, disponibilă online la adresa: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=146153&lang=ro#
 21. Rezoluția adoptată de Adunarea Generală la 17 decembrie 2015 [privind raportul Comitetului Trei (A/70/490)] 70/175. Ansamblul de reguli minime ale Națiunilor Unite pentru tratamentul deținuților (Regulile Nelson Mandela), disponibilă online la adresa: https://avp.ro/wp-content/uploads/2020/07/ansamblu_reguli_mnp.pdf.
 22. Pact internațional nr. 31 din 16.12.1966 cu privire la drepturile civile și politice. Publicat: 30.12.1998 în Tratatul Internațional, nr. 1, art. 31. Adoptat și deschis spre semnare de Adunarea generală a Națiunilor Unite la 16 decembrie 1966. Intrat în vigoare la 23 martie 1967, cf. art. 49, pentru dispozițiile cu excepția celor de la art. 41; la 28 martie pentru dispozițiile de la art. 41, disponibil online la adresa: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=115567&lang=ro.
 23. Convenția europeană a Drepturilor Omului amendată de Protocoalele, nr. 11, 14 și 15, completată de Protocolul adițional și de Protocoalele, nr. 4, 6, 7, 12, 13 și 16, disponibilă online la adresa: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ron.
 24. Recomandarea (2006)2 a Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei privind regulile penitenciare europene adoptată de Comitetul de Miniștri, la data de 11 ianuarie 2006, în timpul celei de a 952-a reuniuni a Miniștrilor Delegați, disponibilă online la adresa: <https://rm.coe.int/16804c8d9a>.
 25. Минимальные стандартные правила Организации Объединенных Наций в отношении мер, не связанных с тюремным заключением (Токийские правила). Приняты резолюцией 45/110 Генеральной Ассамблеи от 14 декабря 1990 года. Regulile minime standard ale Organizației Națiunilor Unite privind măsurile neprivative de libertate (Regulile de la Tokyo). Adoptate prin Rezoluția 45/110 a Adunării Generale din 14 decembrie 1990, disponibile online la adresa: <http://hrlibrary.umn.edu/russian/instreet/Ri6unsmr.html>.
 26. Raport Anual privind respectarea drepturilor și libertăților omului în Republica Moldova în anul 2023, Oficiul Avocatului Poporului, p. 108, disponibil online la adresa: <https://ombudsman.md/post-document/raport-anual-privind-respectarea-drepturilor-si-libertatilor-omului-in-republica-moldova-in-anul-2023/>.
 27. Legea nr. 218 din 19.10.2012 privind modul de aplicare a forței fizice, a mijloacelor speciale și a armelor de foc Publicat: 14.12.2012 în Monitorul Oficial nr. 254–262 art. 836 Modificat LP161 din 16.06.22, MO201-207/08.07.22, art. 367; în vigoare de la data 08.07.22, disponibil online la adresa: LP218/2012 (legis.md).
 28. Hotărâre de Guvern, nr. 583 din 26-05-2006 cu privire la aprobarea Statutului executării pedepsei de către condamnați. Publicat: 16.06.2006 în Monitorul Oficial, nr. 91–94, art. 676. Versiune în vigoare din data 28.09.18 în baza modificărilor prin HG869 din 05.09.18, MO366-376/28.09.18, art. 966, disponibilă online la adresa: HG583/2006 (legis.md).
 29. Datele statistice prezentate de către ANP privind numărul de persoane seținute în sistem penitenciar în anul 2024 disponibile online la adresa: <https://drive.google.com/drive/folders/1Y44JXTqeN5zcABIMym1PuPQ9yJpIofMM?usp=sharing>.

